

VAASAN YLIOPISTO
LASKENTATOIMEN JA RAHOITUKSEN YKSIKKÖ

Teemu Vainio

**KONSULTOINTIPALVELUIDEN VAIKUTUS TILINTARKASTAJAN RIIPPU-
MATTOMUUTEEN**

Laskentatoimen ja rahoituksen
pro gradu -tutkielma
Laskentatoimen ja tilintarkastuksen maisteriohjelma

VAASA 2019

SISÄLLYSLUETTELO

TAULUKKOLUETTELO	3
TIIVISTELMÄ	5
1. JOHDANTO	6
1.1 Tutkimusongelma ja aiheen rajaus	7
1.2 Aiheen merkitys	8
1.3 Tutkielman rakenne	9
2. TILINTARKASTAJAN RIIPPUMATTOMUUS	11
2.1 Riippumattomuuden käsite	11
2.2 Riippumattomuutta vaarantavat tekijät	13
3. KONSULTOINTIPALVELUT	18
4. TILINTARKASTAJALLE MAKSETTUJEN PALKKIOIDEN VAIKUTUS RIIPPUMATTOMUUTEEN	22
4.1 Tilintarkastuspalkkioiden ja konsultointipalkkioiden yhteys	23
4.2 Konsultointipalkkioiden vaikutus tilintarkastajan lausuntoon	29
4.3 Toimikauden pituuden ja konsultointipalkkioiden välinen yhteys	32
4.4 Yhteenveto aikaisemmista tutkimuksista ja hypoteesien johtaminen	39
5. AINEISTO JA MENETELMÄT	43
5.1 Aineisto	43
5.2 Regressiomalli	44
5.3 Muuttujien jakaumien kuvailu	47
6. TUTKIMUSTULOKSET	50
6.1 Tilastollinen tulkinta	50
6.2 Regressioanalyysien tulokset	51
6.3 Tulosten maakohtainen tarkastelu	56
6.4 Herkkyysanalyysit	59
7. YHTEENVETO	61
7.1 Johtopäätökset	62
7.2 Jatkotutkimusmahdollisuudet	63
LÄHDELUETTELO	65
LIITTEET	71

TAULUKKOLUETTELO

Taulukko 1. Kielletyt palvelut	20
Taulukko 2. Regressiomallien muuttujien kuvaavia tunnuslukuja.	48
Taulukko 3. Regressiomallien dummy-muuttujien vuosijakauma	49
Taulukko 4. Tulokset tilintarkastus- ja konsultointipalkkioiden välisestä yhteydestä	52
Taulukko 5. Tulokset toimikauden ja konsultointipalkkioiden välisestä yhteydestä	54
Taulukko 6. Tulokset konsultointipalkkioiden ja toimikauden välisestä yhteydestä	56
Taulukko 7. Maakohtaiset tulokset	58

VAASAN YLIOPISTO**Kauppatieteellinen tiedekunta**

Tekijä:	Teemu Vainio
Tutkielman nimi:	Konsultointipalveluiden vaikutus tilintarkastajan riippumattomuuteen
Ohjaaja:	Tuukka Järvinen
Tutkinto:	Kauppatieteiden maisteri
Oppiaine:	Laskentatoimi ja rahoitus
Aloitusvuosi:	2015
Valmistumisvuosi:	2019

Sivumäärä: 77

TIIVISTELMÄ

Lainsäätäjät ovat usein nähneet tilintarkastajien tarjoamien konsultointipalveluiden vaarantavan tilintarkastajan kyvyn toimia riippumattomasti. Tilintarkastuksen epäonnistumiset muun muassa Enronin ja WorldComin tapauksissa ovat olleet omiaan vaikuttamaan siihen, että tilintarkastajien tarjoamien konsultointipalveluiden tarjontaa on pyritty rajoittamaan. Erityisesti huolenaiheena on nähty tilintarkastajan ja asiakkaan välille muodostuva taloudellinen sekä sosiaalinen sidos. Näiden seurauksena kansallisiin lainsäädäntöihin on implementoitu erilaisia rajoituksia ja kieltoja, jotka koskevat konsultointipalveluiden tarjontaa, konsultointipalkkioiden määrää sekä toimeksiantosuhteen pituutta.

Tämän tutkielman tavoitteena on tutkia millä tavoin tilintarkastajien tarjoamat konsultointipalvelut vaikuttavat tilintarkastajan riippumattomuuteen. Tutkimuksen lähtökohtana on palkkiolähtöinen näkökulma, jonka avulla pyritään etsimään todisteita lakisäateisen tilintarkastuksen alihinnoittelusta eli ”low balling” -ilmiöstä, tai konsultointipalveluita suorittaessa saadun tiedon hyödyntämisestä lakisäateisestä tilintarkastusta suorittaessa, eli ”knowledge spillover” -ilmiöistä. Lisäksi otetaan kantaa millä tavoin tilintarkastajan toimikauden pituus vaikuttaa konsultointipalveluiden määrään ja riippumattomuuteen.

Tutkielman teoreettinen viitekehys muodostuu riippumattomuuden sääntelystä, riippumattomuuden vaarantavista tekijöistä sekä konsultointipalveluiden tarjoamisen sallittavuudesta. Lisäksi tutkielman tarkoituksena on luoda kirjallisuuskatsaus aikaisempaan teoriaan. Hypoteesien testaamisessa käytetään kolmea eri regressiomallia, jotka perustuvat aikaisempiin tutkimuksiin. Kaksi näistä malleista suoritettiin käyttäen lineaarista ja yksi logistisista regressiomallia. Selitettävänä muuttujina malleissa ovat tilintarkastuspalkkiot, konsultointipalkkiot ja tilintarkastajan toimikauden pituus. Näitä selitetään muuttujilla, joilla kontrolloidaan esimerkiksi yrityksen kokoa, riskisyyttä, monimutkaisuutta. Tutkielman aineistona käytettiin laajasti eurooppalaisia pörssiyrityksiä ja havaintoja kerättiin vuosilta 2012-2018 ensimmäisen hypoteesin osalta yhteensä noin 6500 kappaletta, ja toisen osalta noin 5800. Tilintarkastuspalkkioiden ja konsultointipalkkioiden väliltä havaittu positiivinen yhteys ei viittaa tilintarkastajan riippumattomuuden vaarantuneeseen. Tilintarkastajan toimikauden ja konsultointipalkkioiden väliltä ei havaittu tilastollisesti merkitsevää yhteyttä. Kaiken kaikkiaan tutkielman tulokset eivät tue väitettä, että konsultointipalkkiot vaarantaisivat tilintarkastajan riippumattomuuden

---

AVAINSANAT: tilintarkastus, riippumattomuus, konsultointipalvelut, toimikausi.

1. JOHDANTO

Jo vuosikymmenien ajan tilintarkastajat ja lainsäätäjät ovat kiistelleet riippumattomuuden ja tilintarkastuksen laadun uhkaavista tekijöistä. Kaksi tekijää ovat nousseet erityisesti huolen aiheeksi, sosiaalinen side sekä taloudellinen side tilintarkastajan ja asiakkaan välillä. Sosiaalisessa siteessä huomio ja pelko kohdistuvat liialliseen luottamukseen, kun taas taloudellisessa siteessä liialliseen taloudelliseen riippuvuuteen toisesta osapuolesta. Lainsäätäjien mukaan sosiaalinen side pitkän toimikauden myötä vaikuttaa tilintarkastajan kykyyn säilyttää ammatillinen skeptisyys. Taloudellinen side, joka saavutetaan tilintarkastus- ja konsultointipalkkioita maksamalla, puoltaa ajatusta, jonka mukaan tilintarkastaja on taipuvaisempi antamaan asiakasyritykselle mieluisamman lausunnon, jottei toimeksiannon jatkuvuus vaarantuisi. Toisaalta tilintarkastuksen ammattilaiset ovat vakuuttaneet, ettei tilintarkastuksen laatu heikkene, vaikka toimikausi pitenee tai konsultointipalveluiden määrä kasvaa. Rajoitukset häiritsevät tilintarkastajan mahdollisuutta oppia sekä estävät konsultointipalveluissa saatua tietoa hyödyntämästä tilintarkastusta suorittaessa. (Bell, Causholli & Knechel 2015.)

Konsultointipalveluiden vaikutus tilintarkastajan riippumattomuuteen on noussut 2000-luvun aikana useammankin kerran erityisen huomion kohteeksi, muun muassa kansainvälisen finanssikriisin seurauksena sekä Enronin skandaalin vuoksi. Lainsäädäntöön onkin näiden tapahtumien seurauksena lisätty monia uusia riippumattomuuden tehostamiseen liittyvää säännöstä, kuten vuonna 2002 voimaan tullut Sarbanes-Oxley laki, jonka myötä on tullut sääntely tilintarkastajalle maksettujen palkkioiden erittelystä. Myöhemmin vuonna 2016 voimaan tulleet lainmuutokset pyrkivät vahvistamaan PIE-yhteisöjen tilintarkastajan riippumattomuutta ja lisäämään tilintarkastuksen laatua. Muita rajoituksia on tullut toimikauden pituuden sääntelyyn, pakolliseen rotaatioon sekä muiden kuin tilintarkastuspalveluiden tarjoamisen rajoittamiseen. (Carey & Simnett 2006; Euroopan komissio 2014.)

Luodakseen kysyntää tilintarkastus- ja konsultointipalveluille, tilintarkastajan täytyy vakuuttaa asiakkaille riippumattomuutensa, kuten myös hänen kyvykkyytensä. Tilintarkastajan maine nostaa hänen tarjoamien palveluiden ja palkkioiden määrää. Täten tilintar-

kastajan maine toimii vakuutena riippumattomuudelle. Jos tilintarkastajan maineen katsotaan olevan vähemmän riippumaton kuin odotetaan, hänen palveluiden kysyntä katoaa. (Wines 1994.)

Riippumattomuus on luontainen tilintarkastukseen kuuluva piirre, eikä vaatimus riippumattomuuden toteutumisesta vaadi mittavia perusteluja. Tärkein perustelu liittyy tilintarkastuksen tarkoitukseen eli informaation luotettavuuden varmentamiseen. Tilintarkastuksen tarkoitus voi toteutua vain, jos vaatimus riippumattomuudesta täyttyy. Lakisääteisen tilintarkastuksen lopputuotteen, tilintarkastuskertomuksen, käyttäjät voivat luottaa tilintarkastuskertomukseen vain, jos tilintarkastaja on riippumaton. (Horsmanheimo, Kaisanlahti & Steiner 2017: 190.)

1.1 Tutkimusongelma ja aiheen rajaus

Tutkimuksessa on tarkoitus tutkia vaikuttavatko tilintarkastajan tarjoamat konsultointipalvelut tilintarkastajan riippumattomuuteen. Aihe on rajattu erityisesti tarkastelemaan tutkimusongelmaa palkkiolähtöisen näkökulman kannalta. Tämä tarkoittaa sitä, että tutkielmassa käytettävissä regressiomalleissa selitettävänä ja selittävinä muuttujina ovat tilintarkastus- ja konsultointipalkkiot, ja tarkoituksena on tutkia näiden välisiä riippuvuussuhteita. Koska tilintarkastajan riippumattomuutta ei voi suoraan mitata, tutkijat ovat kehittäneet erilaisia tilastollisia malleja riippumattomuuden mittaamiseen. Palkkioiden välisten riippuvuussuhteiden lisäksi otetaan kantaa myös toimikauden pituuden ja konsultointipalkkioiden määrän väliseen yhteyteen. Kahdesta riippumattomuuden ulottuvuudesta, mielen riippumattomuudesta ja näkyvästä riippumattomuudesta, tutkielman painopiste on mielen riippumattomuuden kannalla.

Tutkimuksen esikuva-artikkelina toimii soveltuvien osin Zhangin, Hayn sekä Holmin (2016) tutkimus, joka on norjalaiseen aineistoon perustuva. He tarkastelivat konsultointipalveluiden tarjoamisen ja tilintarkastajan riippumattomuuden yhteyttä. Heidän tutkimusasetelmana oli niin ikään palkkiolähtöinen näkökulma. Tilintarkastajan riippumatto-

muutta tutkitaan paljon käyttämällä apuna harkinnan varaisia eriä. Zhang ym. (2016) tutkimus on tästä hieman erilainen tutkimus, sillä heidän tutkimuksessa etsitään todisteita sekä ”knowledge spillover” -ilmiöstä, mikä tarkoittaa konsultointipalveluita tarjottaessa saatua tietoa, jota voidaan myöhemmin hyödyntää lakisääteiden tilintarkastuksen yhteydessä, että tilintarkastuksen alihinnoittelusta, eli ”low balling” -ilmiöstä. Näiden olemassaolosta etsitään todisteita erilaisia riippuvuussuhteita tutkimalla. Lisäksi perustellaan minkä takia pitkän toimikauden ja konsultointipalkkioiden vaikutus saattaa vaarantaa riippumattomuuden, ja sen jälkeen näiden välistä yhteyttä mitataan tilastollisin menetelmin.

Aikaisemmissa tutkimuksissa on pitkälti keskitytty tutkimaan riippumattomuutta yhden maan sisällä. Tähän tutkimukseen on haluttu tuoda lisäarvoa valitsemalla laaja aineisto, joka ulottuu koko Eurooppaan. Mukaan sisällytetään myös maakohtainen tarkastelu, jotta eroja maiden välillä voidaan havainnoida ja tulkita.

1.2 Aiheen merkitys

Konsultointipalveluiden tarjoaminen on ollut jatkuvasti kiistanalaisen keskustelun kohteena, mikä on yhdessä kansainvälisten talouskriisien ohella johtanut lainsäädännöllisiin muutoksiin ja tiukempiin rajoituksiin useammankin kerran 2000-luvun aikana. Lainsäätelyä on lisätty jatkuvasti skandaalien tultua julkisuuteen ja konsultointipalveluiden tarjoamista on rajoitettu, vaikkei tutkimustuloksissa ole saatu yhdenmukaisia tuloksia siitä, miten konsultointipalvelut vaikuttavat tilintarkastajan riippumattomuuteen. Muun muassa tilintarkastuspalkkioiden sekä konsultointipalkkioiden julkistamisvelvollisuus tilinpäätöksessä on tullut pakolliseksi. Firthin (2002) mukaan tämä lisää asiakkaan ja tilintarkastajan suhteen läpinäkyvyyttä ja auttaa tutkijoita saamaan materiaalia selvittääkseen miten konsultointitoiminta vaikuttaa riippumattomuuteen. Suomessakin käyttöön otettu uusi tilintarkastuslaki on lisännyt riippumattomuuteen kohdistuvaa sääntelyä, viimeisimpinä lakimuutoksina on tullut PIE-yhteisöjä koskevat pakollinen tilintarkastajan rotaatio tietyin aikavälein sekä 70 prosentin palkkiokatto koskien konsultointipalkkioiden määrää suhteessa tilintarkastuspalkkioihin (Tilintarkastuslaki 2015).

Aikaisemmissa tutkimuksissa sekä kirjallisuudessa on esitetty perusteluita millä tavoin konsultointipalveluiden tarjoaminen sekä toimikauden pituus vaikuttavat tilintarkastajan riippumattomuuteen. Konsultointipalveluja tarjoamalla tilintarkastaja saa tietoa, jota voi hyödyntää tilintarkastusta suorittaessa. Tämä niin sanottu ”knowledge spillover” –ilmiö alentaisi tilintarkastuksen kustannuksia. Tilintarkastusalalla vallitseva hintakilpailu johtaa siihen, että tilintarkastusyhteisöt tarjoavat palveluitaan alihintaan (low balling), jolloin tilintarkastaja parantaa kannattavuutta tarjoamalla konsultointipalveluita. Nämä kaksi tilannetta saattavat vaarantaa tilintarkastajan riippumattomuuden sekä viittaisivat siihen, että tilintarkastuspalkkioiden ja konsultointipalkkioiden välillä vallitsee negatiivinen yhteys. (Zhang ym. 2016.)

Tilintarkastaja pyrkii säilyttämään toimeksiannon mahdollisimman pitkään. Jos tilintarkastajalle maksetaan suuria määriä konsultointipalkkioita, hän saattaa olla taipuvaisempi antamaan asiakkaalleen vakiomuotoisen tilintarkastuskertomuksen, koska hän haluaa varmistaa toimeksiannon jatkuvuuden. Tilintarkastajan riippumattomuus vaarantuu useammin pitkien toimeksiantosuhteiden myötä. (Zhang ym. 2016.) Toisaalta muun muassa Gul, Jaggi ja Krishnan (2007) näkevät, että riippumattomuus vaarantuu enemmän lyhyessä toimikaudessa. Nämä kaikki edellä mainitut tilanteet aiheuttavat tai saattavat aiheuttaa uhan tilintarkastajan riippumattomuusvaatimukselle. Koska tilintarkastaja ei saa toimeksiantoa suorittaessa keskittyä oman edun turvaamiseen, konsultointipalveluiden tarjoaminen säilyy yhä kiistanalaisena kysymyksenä sekä merkityksellisenä tutkimusaiheena.

1.3 Tutkielman rakenne

Tutkielman ensimmäisessä luvussa määritellään tutkimusongelma tarkemmin, sekä pohditaan aiheen merkitystä. Varsinainen teoriaosa alkaa toisessa luvussa, jossa on ensin tarkoituksena määritellä tutkimuksen kannalta olennaisimpia käsitteitä, kuten riippumattomuuden käsitettä ja tarkastella riippumattomuuden vaarantavia tekijöitä. Kolmannessa

luvussa tarkastellaan mitä tarkoitetaan konsultointipalveluilla ja millä tavoin niiden tarjoaminen on sallittua. Sen jälkeen on luontevaa siirtyä tarkastelemaan aiheesta julkaistuja aikaisempia tutkimuksia, jotka koskevat toimikauden pituuden ja riippumattomuuden välistä yhteyttä sekä tilintarkastajalle maksettujen tilintarkastus- ja konsultointipalkkioiden välistä yhteyttä. Tämän jälkeen esitellään tutkimukseen kuuluva aineisto ja mallit, joiden avulla hypoteeseja tutkitaan. Kuudennessa luvussa esitellään tutkimuksessa saadut tulokset ja mitä ne merkitsevät. Tuloksille suoritetaan myös useita herkkyysanalyyssejä. Lopuksi tulee yhteenveto sekä pohdintaa millä tavoin aihetta olisi mahdollista jatkossa tutkia.

2. TILINTARKASTAJAN RIIPPUMATTOMUUS

Tilintarkastajan riippumattomuuden turvaaminen on yksi tilintarkastajan tärkeimpiä tehtäviä ja siksi se onkin laajalti tutkittu aihealue. Tässä tutkimuksessa ei ole tarkoitus tarkastella riippumattomuuden käsitettä jokaiselta kannalta, vaan huomio on kiinnitetty konsultointipalvelujen tarjoamiseen ja millä tavoin niiden tarjoaminen vaikuttaa tilintarkastajan riippumattomuuteen. Erityisesti tästä voidaan nostaa esille näkökulma konsultointipalkkioiden sekä tilintarkastuspalkkioiden välinen suhde.

Ensin on syytä tarkastella riippumattomuuden käsitettä sekä tarkastella riippumattomuutta vaarantavia tekijöitä. Apuna käytetään alan kirjallisuutta, ajantasaista lainsäädäntöä sekä aiheesta tehtyjä aikaisempia tutkimuksia.

2.1 Riippumattomuuden käsite

Riippumattomuudesta ei ole olemassa yhtä tyhjentävää määritelmää, joka kattaisi sen kaikki ulottuvuudet. Vuosien saatossa on saatu nähdä useita erilaisia määritelmiä, jotka ovat enemmän tai vähemmän toistensa kaltaisia. Määritelmä ei ole muuttunut juuri lainkaan varhaisista määritelmistä nykypäivään, useista lakimuutoksistakaan huolimatta. DeAngelo (1981) määritteli riippumattomuuden ehdolliseksi todennäköisyydeksi sille, että tilintarkastaja virheen tai väärinkäytöksen löydettyään ilmoittaa siitä. Leen ja Gun (1998) määrittely riippumattomuudelle on sitä, ettei asiakasyrityksen johto ja tilintarkastaja tee keskenään salaisia sopimuksia. Horsmanheimo ym. (2017) puolestaan toteavat, että riippumattomuus on abstrakti käsite, joka tulee sovellettavaksi yksittäistapauksessa ottaen huomioon asianomaiset olosuhteet. Riippumattomuus tarkoittaa ensinnäkin itsenäisyyttä eli sitä, että kyseinen henkilö ei ole riippuvainen muista henkilöistä tai asioista tai ole näiden vaikutusvallan alainen. Tämän lisäksi riippumattomuus tarkoittaa sitä, että muut eivät tosiasiallisesti vaikuta eikä heillä myöskään ole mahdollisuutta vaikuttaa kielteisellä tavalla henkilön toimintaan. (Horsmanheimo ym. 2017: 192.)

International Federation of Accountantsin (IFAC) (2016) eettisten ohjeiden mukaan tilintarkastajan riippumattomuus on jaettu kahteen osaan, sisäiseen ja ulkoiseen osaan. Kaksijaosta huolimatta, ja jotta riippumattomuus onnistutaan säilyttämään, molempia puolia on syytä noudattaa. Ensimmäinen ja vaikeammin havaittava on mielen riippumattomuus. Se tarkoittaa mielentilaa, jossa tilintarkastaja ei ole ottanut vaikutteita muista, vaan kykenee itsenäisesti suoriutumaan toimeksiannostaan, säilyttäen ammatillisen skeptisyyden, rehellisyyden sekä objektiivisuuden. Toinen riippumattomuuden ulottuvuus on näkyvä riippumattomuus, joka on helpompi huomata ja siihen on helpompi puuttua. Se tarkoittaa sellaisia tilanteita tai olosuhteita, jotka ovat niin merkittäviä, että kolmas asiaan perehtynyt osapuoli voisi perustellusti tulla siihen johtopäätökseen, että tilintarkastajan rehellisyys, objektiivisuus tai ammatillinen skeptisyys ovat vaarantuneet. (IFAC 2016.)

Agenttiteorian mukaan ulkoisen tilintarkastajan tulee esittää riippumaton lausunto yrityksen tilinpäätöksestä sekä valvoa ja tarkistaa johdon toimia. On myös johdon intressien mukaista palkata ulkoinen tilintarkastaja, jotta agenttikustannuksia saadaan alennettua. Jos luotettava tilintarkastaja puuttuu yrityksestä, velan hinta nousee sekä sijoituksien saaminen vaikeutuu. Vaatimus tilintarkastajan riippumattomuudesta on kriittinen tekijä ja sen puute nostaa agenttikustannuksia. (Firth 1997b.)

Tilintarkastajan on oltava riippumaton lakisääteistä tilintarkastusta suorittaessaan ja tarkastettavan tilinpäätöksen kattama aika, sekä järjestettävä toimintansa riippumattomuuden turvaavalla tavalla. Jos edellytykset riippumattomaan toimintaan puuttuvat, tilintarkastajan on kieltäydyttävä vastaanottamasta toimeksiantoa tai luovuttava siitä. Tilintarkastajan ei kuitenkaan ole tarpeen kieltäytyä tai luopua toimeksiannosta, jos riippumattomuutta uhkaavia tekijöitä on kokonaisuutena arvioiden pidettävä merkityksettöminä tai tilintarkastaja on ryhtynyt riippumattomuuttaan turvaaviin toimenpiteisiin. (Tilintarkastuslaki 2015.)

Käytännössä tilintarkastajan riippumattomuus ei voi olla absoluuttista, vaan tilintarkastaja on toiminnassaan aina jossain määrin riippuvainen muista henkilöistä tai asioista. Tilintarkastusta suorittaessaan tilintarkastaja on tiedonsaannissaan riippuvainen tarkastuskohteen henkilökunnasta ja tarkastuskohteen kirjanpito- ja muusta aineistosta. Hän on

myös riippuvainen tarkastuskohteen johdon antamista liiketoimintaa koskevista tiedoista ja keskeisistä toimintastrategioista. Myös sen, että tilintarkastajan palkkion maksaa tarkastuskohde, voidaan nähdä ilmentävän tilintarkastajan riippumattomuutta. (Saarikivi 2000: 62.)

2.2 Riippumattomuutta vaarantavat tekijät

Tilintarkastajan riippumattomuutta voidaan konkreettisemmin tutkia riippumattomuutta vaarantavien tekijöiden kautta. Riippumattomuuden vaarantavista tekijöistä on tehty useita erilaisia luetteloja, mutta tässä tutkimuksessa ei ole tarkoitus tarkastella kaikkia riippumattomuuden vaarantavia tekijöitä, vaan painopiste on niiden tekijöiden kohdalla, jotka ovat kriittisimpiä tutkimusongelmaa ajatellen.

IFAC:in (2016) julkaisemien eettisten ohjeiden mukaan uhkia tilintarkastajan ammattieettisteiden periaatteiden noudattamiselle synnyttävät useat eri tekijät. He tunnistavat viisi erilaista luokkaa, jotka vaarantavat tilintarkastajan riippumattomuuden, joihin myös Suomen tilintarkastuslaki osaltaan perustuu. (IFAC 2016; Tilintarkastuslaki 4:6.)

1. Oman intressin uhka
2. Oman työn tarkastamisen uhka
3. Asian ajon uhka
4. Läheisyyden uhka
5. Painostuksen uhka

Oman intressin uhalla tarkoitetaan sitä, että tilintarkastajalla on taloudellinen tai joku muu intressi, joka vaikuttaa tilintarkastajan kykyyn toimia ammattieettisten periaatteiden mukaisesti. Oman työn tarkastamisen uhalla tarkoitetaan sitä, ettei tilintarkastajan tule tarkastaa omaa toimintaansa. Asian ajon uhka voi ilmentyä, jos tilintarkastaja toimii oikeudenkäynnissä tai jossain muussa asiassa asiakkaan puolesta tai sitä vastaan. Läheisyyden uhka syntyy, kun tilintarkastajalla on läheinen tai pitkä suhde asiakkaaseen, jolloin tilintarkastaja suhtautuu liian myötätuntoisesti asiakkaan tahtoon. Painostuksen uhka syntyy,

jos tilintarkastajaa estetään toimimasta riippumattomasti. Tällainen tilanne syntyy jos, asiakas painostaa tai uhkaa tilintarkastajaa jollain tavalla tai yrittää vaikuttaa hänen mielipiteeseen. (IFAC 2016.) Tässä työssä on tarkoituksenmukaista paneutua tarkemmin oman intressin uhkaa, läheisyyden uhkaa sekä painostuksen uhkaa aiheuttaviin tekijöihin.

IFAC:in (2016) eettisten ohjeiden mukaan, kun asiakkaan maksamat kokonaispalkkiot edustavat suurta osaa tilintarkastusyhteisön saamista palkkioista, riippuvuus asiakkaasta ja huoli asiakkaan menettämisestä luo oman edun tavoittelun uhan. Uhan merkittävyys riippuu joko, tilintarkastusyhteisön rakenteesta, onko tilintarkastusyhteisöllä vakiintunut asema markkinoilla vai uusi onko se uusi toimija, sekä asiakkaan määrällisestä, että laadullisesta merkittävydestä tilintarkastusyhteisölle. Oman edun tavoittelun uhka syntyy myös, kun palkkiot muodostavat suuren osan yksittäisen tilintarkastajan saamista palkkioista. Tässä tapauksessa uhan merkittävyys riippuu siitä, onko asiakas merkittävä tilintarkastajalle tai siitä, riippuuko tilintarkastajan saama palkka siitä kuinka paljon asiakas tuo tilintarkastusyhteisölle palkkioita. (IFAC 2016.)

Tepalagul ja Li (2015) tunnistivat neljä tekijää, jotka uhkaavat tilintarkastajan riippumattomuutta.

1. Asiakkaan tärkeys tilintarkastajalle
2. Konsultointipalveluiden tarjoaminen
3. Tilintarkastajan toimikauden pituus
4. Asiakkaan suhde tilintarkastajaan

Edellä mainitut uhat riippumattomuudelle noudattavat IFAC:in (2016) mainitsemia uhkia. Vaikka nämä tekijät saattavat vaarantaa riippumattomuuden, ne myös saattavat parantaa tilintarkastajan kykyä suoriutua tilintarkastuksesta. Täten niiden vaikutusta riippumattomuuteen on tutkittava haittojen sekä hyötyjen nettoarvona ja katsoa mille tekijöille tulee antaa suurin painoarvo. (Tepalagul ym. 2015.)

Asiakkaan tärkeydellä tarkoitetaan tässä yhteydessä sitä, kuinka suuri taloudellinen merkitys asiakkaalla on tilintarkastajalle. DeAngelon (1981) mukaan kun asiakkaan ja tilintarkastajan taloudellinen sidos kasvaa, myös tilintarkastajan riippuvuus asiakkaaseen kasvaa. Tilintarkastaja saattaa olla taipuvaisempi kääntymään asiakkaan tahtoon, varsinkin jos asiakas on taloudellisesti merkittävä. Toisaalta tilintarkastajan oikeudellinen vastuu sekä maineen tärkeys puoltavat vastakkaista näkemystä (Tepalagul ym. 2015). DeAngelon (1981) mukaan korkea oikeudenkäyntiriski toimii kannustimena tilintarkastajalle toimia riippumattomasti asiakkaan taloudellisesta merkittävyydestä huolimatta. Hopen ja Langlin (2010) tutkimusten mukaan korkeat tilintarkastuspalkkiot eivät ole yhteydessä tilintarkastajan antamien mukautettujen lausuntojen määrään. Tuloksia tulkittaessa on huomioitava, että se pohjautuu norjalaiseen aineistoon, missä oikeudenkäyntiriski on huomattavasti alhaisempi kuin esimerkiksi Yhdysvalloissa.

Asiakkaan tärkeys luo siis oman intressin uhan, koska tilintarkastaja pyrkii säilyttämään asiakkaan mahdollisimman pitkään. Läheisyyden uhka muodostuu tämän seurauksena, koska toimikausi pitenee ja asiakkaan tuntemus parantuu. Painostuksen uhka saattaa myös syntyä, jos tärkeä asiakas uhkaa toimeksiantosuhteen lopettamisella, jos tilintarkastaja ei myönnä asiakkaan tahtoon. (IFAC 2016; Tepalagul ym. 2015.)

Konsultointipalveluiden rajoittaminen on tullut vahvasti esille lainsäätäjien keskuudessa erilaisten kriisien muodossa. Ensin vuonna 2002 Sarbanes-Oxley lailla pyrittiin parantamaan tilintarkastajan riippumattomuutta, ja myöhemmin Suomessa uudella tilintarkastuslailla. Näiden lainmuutosten myötä on pyritty säätelemään konsultointipalveluiden sallittua määrää. Tilintarkastajalla on suurempi taloudellinen mieltymys tarjota konsultointitoimintaa, koska se on useimmiten kannattavampaa. Lainsäätäjien näkemysten mukaan, näiden palveluiden yhteistarjonta vaarantaa tilintarkastajan kyvyn toimia riippumattomasti. (Tepalagul ym. 2015.) Yrityksillä on kuitenkin useimmiten tapana hankkia konsultointipalveluita tilintarkastajaltaan, koska se on halvempaa ja kustannustehokkaampaa. Kaikki yritykset eivät kuitenkaan tahdo ostaa konsultointipalveluita tilintarkastajaltaan, sillä agenttikustannukset alenevat, kun tilintarkastus on suoritettu riippumattomasti. Yritykset joilla on korkeat agenttikustannukset ostavat palvelut mieluummin ulkoiselta

palveluntarjoajalta, jolla he pyrkivät antamaan paremman kuvan sidosryhmilleen siitä, että tilintarkastus on suoritettu riippumattomasti. (Firth 1997b.)

IFAC:n (2016) eettiset ohjeet tunnistavat konsultointipalveluiden vaarantavan tilintarkastajan riippumattomuuden. Eettisten ohjeiden mukaan tilintarkastajan tulee aina tarkastella, kuinka oleellinen uhka on. Joissain tapauksissa uhka pystytään eliminoimaan tai uhkaa pystytään laskemaan riippumattomuutta suojaavilla tekijöillä. Toisissa tapauksissa sopivia suojakeinoja ei ole, joilla uhka saataisiin laskettua hyväksyttävälle tasolle ja tällöin tilintarkastajan on syytä luopua toimeksiannosta tai lopettaa konsultointipalveluiden tarjoaminen. (IFAC 2016.)

Konsultointipalvelut saattavat muodostaa epäsuorasti oman työn tarkastamisen uhan, sillä tilintarkastaja on haluttomampi antamaan mukautetun tilintarkastuskertomuksen, silloin kun hän on itse ollut neuvomassa kuinka kyseinen asia tulisi hoitaa, jolloin hän kritisoi omaa neuvonantoaan (Firth 2002). Oman intressin uhka syntyy myös, sillä tilintarkastajalla on selkeä taloudellinen motiivi tarjota konsultointipalveluita.

Toimikauden pituus nähdään usein riippumattomuuden vaarantavana tekijänä. Asiakkaan ja tilintarkastajan välille syntyy läheinen suhde, jolloin on todennäköisempää, että tilintarkastaja puoltaa asiakkaan näkemystä. Tällöin syntyy siis läheisyyden uhka. Tilintarkastajan sekä tilintarkastusyhteisön pakollinen rotaatio tietyin aikaväleihin vähentää tätä uhkaa. Toisaalta pitkä toimikausi hyödyttää molempia osapuolia, sillä tilintarkastaja oppii tuntemaan asiakkaan toimintatavat ja kykenee löytämään virheitä nopeammin, jolloin tehokkuus paranee ja tilintarkastuksen laatu paranee. (Tepalagul ym. 2015.) Craswell, Stokes ja Loughton (2002) näkivät puolestaan, että mitä pidempi toimikausi on, sitä ylimielisemmäksi tilintarkastaja tulee ja silloin tilintarkastajan lausunto olisi vähemmän riippumaton. Toisaalta pitkän toimikauden myötä tilintarkastaja oppii paremmin suojautumaan siten, että riippumattomuus on turvattuna.

Imsoff (1978) nosti esiin läheisyyden uhan lisäksi kaksi muuta tekijää asiakkaan ja tilintarkastajan välisestä suhteesta, jotka saattavat vaarantaa riippumattomuuden. Hän ei lähtenyt perustelemaan riippumattomuuden vaarantumista sillä, että tilintarkastaja haluaisi

pitää asiakkaan, vaan huomio kiinnittyi enemminkin siihen, että mitä tulevaisuuden mahdollisuuksia on saatavilla. Tilintarkastaja saattaa monissa tapauksissa nähdä asiakkaan potentiaalisena työnantajana. Toisena uhkana esillä nousi tilintarkastajan kyky pysyä riippumattomana entisten kollegoidensa edessä. (Imsoff 1978.) Näiden tekijöiden suojaamiseksi lainsäädäntöön on otettu pakollinen vuoden mittainen jäähdyttelyjakso, jonka jälkeen tilintarkastaja on vapaa siirtymään tarkastetun yhteisön palvelukseen (Tilintarkastuslaki 2015).

3. KONSULTOINTIPALVELUT

Aikaisemmat tutkimukset ovat pääsääntöisesti tutkineet konsultointipalveluita kahdesta eri näkökulmasta: kuinka paljon konsultointipalveluita ostetaan sekä konsultointipalveluiden mahdolliset vaikutukset taloudellisen raportoinnin laatuun. Tutkimusten motivaation lähteenä on toiminut huoli taloudellisen siteen muodostumisesta tilintarkastajan ja asiakkaan välille, luoden uhan riippumattomuudelle. (Simunic 1984.) Uudemmat tutkimukset ovat kiinnittäneet paljon huomiota konsultointipalveluiden hankintaan (Firth 2002; Hay, Knechel & Li 2006b; Zhang ym. 2016). Niiden mukaan yritysten sidosryhmät ovat tunnistaneeet konsultointipalveluiden tarjoamisen synnyttävän uhan riippumattomuudelle.

Konsultointi perustuu tilintarkastajan ja asiakkaan väliseen luottamussidokseen, mikä luo samalla läheisyyden uhan. Toisaalta tilintarkastaja joutuu myös tarkastamaan asioita, joissa hän on itse ollut antamassa konsultointia, luoden oman työn tarkastamisen uhan. Mitä korkeammat konsultointipalkkiot ovat, sitä suuremmaksi myös muodostuu riski, että tilintarkastaja suosii asiakasta, mikä luo oman intressin uhan. Lisäksi mitä suuremmat konsultointipalkkiot ovat, sitä suurempi on taloudellinen menetys, jos tilintarkastajaa vaihdetaan. Tämä taas luo asiakkaalle painostuksen mahdollisuuden. (Quick 2012.)

Aihe on ollut jatkuvasti keskustelun kohteena tilintarkastuksen epäonnistumisten vuoksi ja muun muassa Quickin (2012) ja IFAC:in (2016) tunnistamat uhat johtivat siihen, että vuonna 2014 Euroopan neuvosto, Euroopan parlamentti ja Euroopan komissio sopivat uudistuksesta tilintarkastuksen sektorilla ja uusi säännös valmisteltiin. Sen mukaan tilintarkastusyhteisöt eivät voi tarjota PIE-yhteisöille sellaisia palveluita, joiden katsotaan vaarantavan riippumattomuuden (Taulukko 1). Näiden lisäksi konsultointipalveluille on asetettu 70 prosentin palkkiokatto, joka lasketaan viimeisten kolmen peräkkäisen vuoden maksettujen tilintarkastuspalkkioiden keskiarvon mukaan. Konsultointipalkkioiden määrä ei siis saa ylittää 70 prosenttia kolmen viimeisten peräkkäisen vuoden aikana maksettuja tilintarkastuspalkkioiden keskiarvoa. 70 prosentin katto ei koske lainsäädännön edellyttämiä muita tilintarkastajan tehtäviä. Säännökset implementoitiin Suomen lainsäädäntöön vuonna 2016. (Euroopan komissio 2014.)

Tilintarkastajan riippumattomuus saattaa parantua, kun konsultointipalveluiden sallittua määrää säännellään palkkiokatolla. Tutkimusten mukaan kuitenkin Ison-Britannian, Ranskan sekä Saksan suurimmat yritykset ovat jo ennen lainmuutoksia rajoittaneet konsultointitoiminnan määrää ja heidän maksamat konsultointipalkkiot ovat jo entuudestaan palkkiokaton alla. Täten ei voi varmuudella sanoa, että asetettu 70 prosentin palkkiokatto parantaisi tilintarkastajan riippumattomuutta, ainakaan verrattuna aikaisempaan. (Ratzinger-Sakel & Schönberger 2015: 79.)

Euroopan lainsäätäjät tähtäävät lisääntyneellä lainsäätelyllä parantamaan PIE-yhteisöjen tilinpäätösten luotettavuutta. Kiellettyjen palvelujen listan on tarkoitus parantaa tilintarkastajan riippumattomuutta. Tämä saavutetaan vähentämällä konsultointipalveluiden määrää, jotka saattavat vaikuttaa tilintarkastajan riippumattomuuteen. Palkkiokatto puolestaan rajoittaa konsultointipalkkioiden määrää, joita tilintarkastaja voi ansaita suorittamalla sallittuja palveluita. (Ratzinger-Sakel ym. 2015.)

Ashbaugh, LaFond ja Mayhew (2003) ottivat kantaa konsultointipalkkioiden ja kokonaispalkkioiden väliseen suhteeseen jo ennen uutta lainsäädäntöä. Heidän mukaan aikaisemmissa tutkimuksissa on keskitytty konsultointipalkkioiden ja kokonaispalkkioiden välisen suhteen vaikutuksesta riippumattomuuteen, vaikka huomio tulisi kiinnittää palkkioiden taloudelliseen vaikutukseen. Palkkioiden keskinäinen suhde ei kuvaa tarpeeksi hyvin tilintarkastajan saamaa taloudellista merkitystä. Heidän esimerkissään tarkastellaan kahden yrityksen maksamia konsultointipalkkioita, jotka muodostavat 73 prosenttia kokonaispalkkioista. Toisen yrityksen konsultointipalkkiot ovat 71 000 euroa ja toisen 5,7 miljoonaa euroa. Molemmat ylittävät 70 prosentin palkkiokaton, mutta jälkimmäinen tilanne on taloudellisesti huomattavasti merkittävämpi tilintarkastajalle. Heidän mielestä kokonaispalkkioiden yhteenlaskettu rahamäärä sekä taloudellinen merkitys tilintarkastajalle olisi parempi mittari taloudellisen riippuvuuden mittaamiseen, kuin palkkioiden prosenttimääräinen osuus. (Ashbaugh, ym. 2003: 612.)

Taulukko 1. Kielletyt palvelut (Euroopan komissio 2014).**Kielletyt palvelut**

- a) veropalvelut, kun ne liittyvät seuraaviin:
  - i) verolomakkeiden täyttäminen
  - ii) palkkoihin liittyvät verot
  - iii) tullit
  - iv) julkisten tukien ja verokannustimien yksilöinti
  - v) tuki veroviranomaisten suorittamissa verotarkastuksissa
  - vi) välittömien ja välillisten verojen ja laskennallisten verojen laskeminen
  - vii) veroneuvonnan antaminen
- b) palvelut, joihin liittyy osallistuminen tarkastettavan yhteisön johtamiseen tai päätöksentekoon
- c) kirjanpito sekä kirjanpitoaineiston ja tilinpäätöksen laatiminen
- d) palkanlaskentapalvelut
- e) taloudellisten tietojen laatimiseen ja/tai valvontaan liittyvän sisäisen valvonnan tai riskienhallinnan menettelyjen suunnittelu ja toteutus tai sellaisten tietoteknisten järjestelmien suunnittelu ja toteutus, joilla käsitellään taloudellisia tietoja
- f) arvonmäärittäminen, mukaan lukien arvonmääritykset aktuaaripalvelujen tai oikeudenkäyntiin liittyvien tukipalvelujen yhteydessä
- g) oikeudelliset palvelut, jotka liittyvät seuraaviin:
  - i) yleinen oikeudellinen neuvonta,
  - ii) tarkastettavan yhteisön puolesta käytävät neuvottelut
  - iii) toimiminen asian ajamisen luonteisessa roolissa oikeudenkäynnissä
- h) tarkastettavan yhteisön sisäiseen tarkastukseen liittyvät palvelut
- i) palvelut, jotka liittyvät tarkastettavan asiakkaan rahoitukseen, pääomarakenteeseen ja pääoman kohdentamiseen sekä sijoitusstrategiaan
- j) tarkastettavan yhteisön osakkeiden myynnin edistäminen, kaupankäynti tämän osakkeilla tai tämän osakkeisiin liittyvän merkintäsitoumuksen antaminen
- k) henkilöresursseihin liittyvät palvelut, jotka koskevat seuraavia:
  - i) toimiva johto
  - ii) organisaatorakenteen suunnittelu
  - iii) kustannusseuranta.

Koska konsultointitoiminnan katsotaan yleisesti ottaen olevan houkutteleva lisä tilintarkastuspalveluille, niiden kieltäminen kokonaan PIE-yhteisöiltä vaikeuttaisi tilintarkastus-yhteisöjä palkkaamasta alan parhaita ammattilaisia, jolloin tilintarkastuksen laatu myös heikkenisi (Ratzinger-Sakel ym. 2015: 77). Jos tilintarkastajan riippumattomuus on suojattu asianmukaisesti, konsultointipalveluiden tarjoaminen saattaa parantaa tilintarkastuksen laatua ja hyödyttää siten molempia osapuolia. Kieltämällä ja rajoittamalla joitain konsultointipalveluita, saatetaan vaarantaa näiden hyötyjen saamista. (Ratzinger-Sakel ym. 2015: 79.)

Kaikkia konsultointipalveluja ei ole tarkoituksenmukaista kieltää, vaan sen estämättä, mitä Euroopan unionin tilintarkastusasetuksen viidennessä artiklassa säädetään kielletyistä palveluista, tilintarkastaja, tilintarkastusyhteisö, jossa tilintarkastaja toimii ja sen ketjun jäsen, johon tilintarkastaja kuuluu tai tilintarkastusyhteisö, jossa tilintarkastaja toimii, voi kuitenkin tarjota tarkastettavalle yhteisölle ja sen konserniyritykselle arvonmäärittäjäpalveluita sekä veropalveluita, niiden liittyessä verolomakkeiden täyttämiseen, julkisten tukien tai verokannustimien yksilöimiseen, verotarkastuksessa avustamiseen, välittömien tai välillisten verojen taikka laskennallisten verojen laskemiseen tai veroneuvontaan. Tilintarkastaja saa tarjota kyseisiä palveluita vain, jos niillä ei ole suoraa vaikutusta tai niillä on erikseen tai yhdessä vain vähäinen vaikutus tarkastettavaan tilinpäätökseen. (Tilintarkastuslaki 5:3.) Kuten jo aiemmin taulukosta 1 kävi ilmi, palvelut jotka liittyvät tarkastettavan yhteisön rahoitukseen, pääomarakenteeseen ja pääoman kohdentamiseen sekä sijoitusstrategiaan, kuuluvat kiellettyihin palveluihin. Kiellettyjen palvelujen listalta on haluttu sallia tietynlaisia palveluita, joiden ei ole katsottu vaarantavan riippumattomuutta. Tällaisia ovat muun muassa yritystarkastuspalvelut (kuten due diligence), tukikirjeiden (comfort letter) antaminen tarkastettavan yhteisön julkistamien esitteiden yhteydessä sekä muut varmennuspalvelut, esimerkiksi yritys vastuutietojen varmentaminen (Euroopan komissio 2014).

4. TILINTARKASTAJALLE MAKSETTUIEN PALKKIOIDEN VAIKUTUS RIIPPUMATTOMUUTEEN

Aikaisempien teorioiden mukaan on olemassa kaksi erilaista uhkaa, jotka konsultointipalveluiden tarjoaminen aiheuttaa. Nämä uhat ovat taloudellinen side sekä sosiaalinen side toiseen osapuoleen. Nämä uhat ovat synnynnäisestikin olemassa jo siinä vaiheessa, kun tilintarkastaja valitaan. Riskit kuitenkin vain kasvavat, kun houkuttelevia konsultointitoimeksiantoja syntyy. Taloudellinen side luo houkuttimen tilintarkastusyhteisölle toimia ristiriitatilanteissa tavalla, joka hyödyttää asiakasta, jotta toimeksiantosuhde säilyy tulevaisuudessakin. (Svanström 2013; Antle, Gordon & Narayanamoorthy 2006.)

Parantaakseen tilinpäätöksen läpinäkyvyyttä, lainsäädäntöön on otettu määräyksiä tilintarkastuspalkkioiden julkistamisvelvollisuudesta. Jos kirjanpitovelvollisen kirjanpito, tilinpäätös, ja hallinto tarkastetaan tilintarkastuslain mukaisesti, liitetietona on esitettävä tilintarkastajan palkkiot eriteltyinä toimeksiantoryhmittäin seuraavasti: tilintarkastus, tilintarkastuslain ensimmäisen pykälän ensimmäisen momentin toisessa kohdassa tarkoitettut toimeksiannot, veroneuvonta ja muut palvelut (Kirjanpitoasetus 1997). Suomen lainsäädäntö ei siis vaadi konsultointipalkkioiden tarkempaa erillistä erittelyä.

Korkeat määrät konsultointipalkkioita saattavat vaarantaa tilintarkastajan kyvyn toimia riippumattomasti. Tämä johtaa vähempiin kiistoihin tilintarkastajan ja asiakkaan välillä ja silloin tilintarkastajaa vaihdetaan harvemmin. Tällaisissa tilanteissa odotetaan konsultointipalkkioiden olevan yhteydessä pidempään toimikauteen. (Hay ym. 2006b; Zhang ym. 2016.)

DeAngelon (1981) taloudellinen malli selittää miksi tilintarkastajan riippumattomuus on uhattu ja miksi konsultointipalvelut nostavat tätä uhkaa. Koska uudet tilintarkastajat joutuvat kärsimään teknisistä aloituskustannuksista toimikauden alussa, virassa oleva tilintarkastaja on etulyöntiasemassa kilpailijoihin nähden. Siirtymiskustannukset tilintarkastajaa vaihdettaessa tuovat myös virassa olevalle tilintarkastajalle etulyöntiaseman, jolloin tilintarkastaja voi odottaa tulevaisuudessa tulevia tuloja (quasi-rents). Asiakaskohtaiset tulevaisuudessa odotettavat tulot luovat kilpailua tilintarkastajien välille, mikä laskee tilintarkastuksen kustannuksia toimikauden alussa (low balling). Täten tilintarkastaja tekee

investoinnin odottaen tulevaisuudessa saatavaan tuloon. Tämä investointi epäonnistuu, jos tilintarkastajaa vaihdetaan. Asiakas pystyy tällöin käyttämään lähtemisen uhkaa painostuskeinona, jotta tilintarkastaja antaisi vakiomuotoisen kertomuksen. Tämän mallin mukaisesti tilintarkastajan riippumattomuus on uhattuna, kun konsultointipalveluita tarjotaan. (DeAngelo 1981.)

4.1 Tilintarkastuspalkkioiden ja konsultointipalkkioiden yhteys

Tilintarkastuspalkkioiden ja konsultointipalkkioiden keskinäistä suhdetta on tutkittu laajalti. Aikaisempien tutkimusten perusteella on syntynyt kaksi erilaista argumenttia, jotka viittaisivat siihen, että palkkioiden välillä on olemassa negatiivinen yhteys. Ensimmäinen on niin sanottu ”loss leader” –argumentti, jonka mukaan tilintarkastajat pyytävät alhaisempaa palkkiota tilintarkastustoimeksiannosta (low balling), jolla he houkuttelevat asiakkaita yritykseen tai pitävät nykyisiä asiakkaita, ja jolloin he saavat enemmän konsultointitoiminnasta palkkioita tulevaisuudessa. Tämän voidaan sanoa luovan uhan riippumattomuusvaatimukselle. Toinen argumentti, joka viittaa negatiiviseen riippuvuussuhteeseen on ”knowledge spillover”. Tämä nähdään useimmiten hyvänä asiana, eikä riippumattomuus välttämättä vaarannu. (Zhang ym. 2016: 4-5.)

IFAC:in (2016) eettisten ohjeiden mukaan tilintarkastajalla on oikeus pyytää minkä tahansa suuruista palkkiota, jonka hän katsoo olevan sopiva. Jos toinen tilintarkastaja pyytää alhaisempaa palkkiota kuin toinen, ei sen voida vain sillä perusteella sanoa olevan epäeettistä toimintaa. Palkkion ei kuitenkaan tulisi olla niin pieni, että toimeksianto olisi vaikeaa suorittaa hyvän tilintarkastustavan ja ammatillisten standardien mukaisesti. (IFAC 2016.) Rajanveto näiden välille on usein vaikeaa ja sitä tulee tulkita tapauskohtaisesti.

AICPA:n Commission on Auditors’ Responsibilities (myöhemmin Cohen Commission) (1978) mukaan loss leader argumentin mukainen ”low balling” –ilmiö itsessään aiheuttaa uhan tilintarkastajan riippumattomuudelle luomalla tilintarkastajalle saatavan, joka muis-

tuttaa samaa kuin maksamaton tilintarkastuspalkkio. DeAngelon (1981) näkemyksen mukaan ”low balling” ei itsessään viittaa riippumattomuuden vaarantumiseen, vaan alihintaan myyminen perustuu tulevaisuudessa saatavaan tuloon (quasi-rents). Hän kuitenkin toteaa, että ”low balling” alentaa tilintarkastajan riippumattomuuden optimaalista tasoa. Lee ym. (1998) puolestaan näkivät, että ”low balling” parantaa tilintarkastajan riippumattomuutta, jos oikeus palkata ja antaa potkut tilintarkastajalle ovat asiakasyrityksen omistajilla. Jos se on yritysjohdon päätettävissä, riippumattomuus vaarantuu. Todellisuudessa tilanne lienee jotain näiden väliltä. (Lee ym. 1998.)

Lainsäätäjät ovat huolestuneita siitä, että tilintarkastuspalkkioiden alentaminen vaikuttaa tilintarkastajan riippumattomuuteen. Jos tilintarkastaja alentaa palkkioita saadakseen tai säilyttääkseen asiakkaan, he ovat motivoituneita säilyttämään asiakkaan niin kauan, että alennuksesta syntyneet tappiot saadaan korvattua. Tämä asennoituminen saattaa vaikuttaa tilintarkastajan riippumattomuuteen, koska tällöin tilintarkastaja saattaa olla taipuvaisempi myöntymään johdon asettamaan painostukseen varsinkin silloin, jos tilintarkastaja on huolestunut toimeksiannon jatkuvuudesta. (PCAOB 2011.)

PCAOB ottaa huomion kohteeksi sen, että tilintarkastukset epäonnistuvat useammin uusissa toimeksiannoissa, kun ne ovat yhdistettynä epärealistiseen hinnoitteluun. PCAOB:n huoli on, että uusi tilintarkastaja saattaa olla herkempi altistumaan johdolta tulevaan painostukseen, jos ensimmäisten vuosien tilintarkastuspalkkiot ovat asetettu keinotekoisesti liian alhaisiksi. (PCAOB 2011.)

Simonin ja Francisin (1988) tutkimus perustui Cohen Commission (1978) väitteeseen, jonka mukaan palkkioiden alentaminen on riippumattomuudelle suora uhka. Tutkimuksessa tutkittiin, tapahtuuko palkkioiden alentamista systemaattisesti ja jos tapahtuu niin palautuvatko palkkiot normaalille tasolle jossain vaiheessa. Simon ym. (1988) mukaan Cohen Commission (1978) huoli on pätevä vain, jos palkkioiden alentumista tapahtuu ja alennus merkittävä. Tutkimuksessa paljastuu, että palkkiot ovat huomattavasti alempia ensimmäisenä vuonna sekä kahtena seuraavana vuonna. Ensimmäisenä vuonna havaitaan 24 prosentin alennus ja seuraavina vuosina 15 prosentin alennus. Näiden perusteella voidaan sanoa, että palkkioiden alennusta tapahtuu systemaattisesti ja se on taloudellisesti

merkittävää. Nämä johtopäätökset tukevat väitettä, jonka mukaan riippumattomuus mahdollisesti heikentyy. Simon ym. (1988) mukaan tilanne kuitenkin korjautuu, kun tilintarkastuspalkkiot palautuvat takaisin normaalille tasolle. Tutkimustulokset ovat yhdenmuukaisia DeAngelon (1981) kanssa. (Simon ym. 1988.)

Craswellin ja Francisin (1999) tutkimus australialaisella aineistolla perustui DeAngelon (1981) tutkimukseen taloudellisesta mallista. Tutkimuksen lähtökohtana oli selvittää antaako tilintarkastaja toimikauden alussa alennusta palkkioista. Craswell ym. (1999) eivät löydä todisteita ”low balling” –ilmiöstä, paitsi silloin kuin asiakas vaihtaa jostain muusta tilintarkastusyhteisöstä Big 8 –yhteisöön. Tämä ilmiö ei heidän mukaan ilmennä riippumattomuuden vaarantumista, jos alennus on lyhytaikainen. Tutkimuksessa paljastui, että ensimmäisenä vuotena annettu 30 prosentin alennus palautuu normaalille tasolle toisena vuotena. Craswell ym. (1999) mukaan palkkioiden julkistamisvelvollisuus poistaa ”low balling” sekä quasi-rent –ilmiöt. Täten mahdollinen ongelma tilintarkastajan riippumattomuuden vaarantumisesta poistuu ja palkkioiden julkistamisvelvollisuuden nähdään vahvistavan tilintarkastajan riippumattomuutta.

Konsultointipalveluiden tarjoaminen on nähty myös positiivisena asiana. Se muun muassa lyhentää tilintarkastuksen viivettä, eli aikaa mikä tilintarkastajalla menee tilintarkastuksen aloitettuaan antaa tilintarkastuskertomus. Lisäksi konsultointi auttaa ratkaisemaan yrityksen ongelmia sekä alentamaan tilintarkastuksen kustannuksia. Negatiivinen yhteys saattaa siis myös johtua siitä, että tilintarkastaja saa informaatiota asiakkaaltaan suorittaessaan tilintarkastusta, jota hän pystyy myöhemmin hyödyntämään konsultointipalvelua suorittaessa niin sanotun ”knowledge spillover” –ilmiön myötä, jonka nähdään alentavan tilintarkastuksen kustannuksia. (Hay ym. 2006b: 717.) Abdel-Khalikin (1990) mukaan ”knowledge spillover” –ilmiön myötä tilintarkastuspalkkioiden tulisi laskea, silloin kuin tilintarkastaja tarjoaa molempia palveluita samanaikaisesti.

Hayn, Knecheinl ja Wongin (2006a) mukaan konsultointipalkkioiden ja tilintarkastuspalkkioiden yhteys johtuu muutoksista asiakkaan organisaatiossa, jotka vaativat tilintarkastajalta enemmän vaivaa. Lisäksi muita tekijöitä olivat, jos asiakas on ongelmallinen

yritys, alueellisten monopolien takia ja koska tehokkuus paranee, tilintarkastaja voi asettaa palvelun hinnan korkeammalle. Heidän suorittaman meta-analyysin mukaan positiivinen yhteys löydettiin 84 prosentissa (16/19) tutkimuksista, joissa kyseistä suhdetta tutkittiin. (Hay ym. 2006a.)

Firth (2002) näkee yritysten tiettyjen tapahtumien johtavan tilintarkastuspalkkioiden ja konsultointipalkkioiden väliseen positiiviseen yhteyteen. Tällaisia tapahtumia ovat yritysvaltaukset, uusi toimitusjohtaja, pörssiin listautuminen sekä yritysfuusiot. Tällaiset tapahtumat aiheuttavat kysyntää konsultoinnille ja saattavat myös vaatia tilintarkastajalta lisäponnisteluja, jolloin sekä konsultointipalkkiot että tilintarkastuspalkkiot kasvavat samassa suhteessa. Vaikka tällaiset tapahtumat voidaan nähdä vain kertaluonteisina tapahtumina, niin niiden vaikutukset palkkioihin kestävät yleensä useamman vuoden ajan. Tutkimuksessaan Firth (2002) löytää perusteita väitteilleen. Varsinkin yritysvaltaukset, fuusiot sekä uuden toimitusjohtajan tuleminen yritykseen, nähtiin merkittävästi vaikuttavan tilintarkastuspalkkioiden määrään. Kun nämä tietyt tapahtumat suljetaan pois, sekä asiakkaan koon vaikutus, niin silloin konsultointipalkkioiden sekä tilintarkastuspalkkioiden välille ei jää minkäänlaista yhteyttä. (Firth 2002).

Firth (2002) mainitsee asiakkaan koon olevan yhtenä selittävänä tekijänä. Hay ym. (2006b) tutkimuksen mukaan nimenomaan yrityksen koko on suurin yksittäinen tekijä tilintarkastuspalkkioiden ja konsultointipalkkioiden välillä. Heidän mukaan se johtuu luultavimmin kysynnän ja tarjonnan välisistä tekijöistä. Tilintarkastuspalkkiot ovat korkeampia, koska suurilla yrityksillä on enemmän tapahtumia tilikaudella, joten samalla konsultointipalveluiden tarve kasvaa. (Hay ym. 2006b.)

Simunicin (1984) tutkimus oli ensimmäisiä tutkimuksia, joka tutki tilintarkastuspalkkioiden ja konsultointipalkkioiden välistä yhteyttä. Simunic (1984) löysi merkittävän positiivisen yhteyden konsultointipalkkioiden ja tilintarkastuspalkkioiden väliltä. Simunic (1984) havaitsee myös, että asiakkaat jotka ostavat molempia palveluita, maksavat huomattavasti suurempia tilintarkastuspalkkioita, kuin asiakkaat jotka eivät osta konsultointipalveluita. Simunicin (1984) mukaan kustannushyödyt, jotka saavutetaan molempia palveluita ostamalla, johtavat siihen, että asiakas ostaa enemmän tilintarkastuspalveluita.

Tämä päätelmä perustuu siihen oletukseen, jonka mukaan tilintarkastaja saa tietoa joita voi hyödyntää palveluita suorittaessa ja sen jälkeen kustannussäästöjä kertyy asiakkaalle. Tämän jälkeen asiakas on halukkaampi ostamaan enemmän tilintarkastuspalveluita, mikä johtaa positiiviseen riippuvuussuhteeseen. Toinen vaihtoehto positiiviselle yhteydelle on ongelmaiset yritykset, jotka tarvitsevat enemmän konsultointia sekä tilintarkastuspalveluita. Yleisen näkemyksen mukaan kustannussäästöt, joita molempien palveluiden tarjoaminen antaa, tapahtuu ennemmin alhaisempien tilintarkastuspalkkioiden myötä kuin alhaisempien konsultointipalkkioiden myötä (Firth 1997a). Simunicin (1984) näkemys ”knowledge spillover” –ilmiöstä poikkeaa siis hieman Firthin (1997a) esittämästä näkemyksestä.

Abdel-Khalik (1990) jatkoi Simunicin (1984) tutkimusta yhdysvaltalaisella aineistolla. Hän ei löytänyt minkäänlaista yhteyttä konsultointipalkkioiden ja tilintarkastuspalkkioiden väliltä. Abdel-Khalikin (1990) kritisoi Simunicin (1984) tuloksia ja totesi että, yrityksen ei ole järkevää hankkia konsultointipalveluita tilintarkastajaltaan, jos ne johtavat suurempiin tilintarkastuspalkkioihin. Abdel-Khalikin (1990) mukaan tilintarkastuspalkkioiden suuruuden määrittelevät normaalit tekijät, kuten asiakkaan koko, tytäryhtiöiden määrä sekä omistusmuoto.

Barkessin, Lynnin ja Simnettin (1994) tutkimus australialaisella aineistolla löysi positiivisen yhteyden konsultointipalkkioiden ja tilintarkastuspalkkioiden väliltä. He kontrolloivat tutkimuksessaan asiakkaan kokoa, tilintarkastajaa, lausuntoa sekä toimialaa. Barkess ym. (1994) viittaavat Solomonin (1990) tutkielmaan, joka tutki positiivisen yhteyden syitä. He totesivat, että todennäköisimmin heidän tutkimuksessaan syynä positiiviseen yhteyteen on, että konsultointipalveluiden markkinat eivät ole tarpeeksi kilpailullisia.

Solomonin (1990) ajatukset Abdel-Khalikin tutkimuksesta (1990) tiivistivät tilintarkastuspalkkioiden ja konsultointipalkkioiden välisen positiivisen yhteyden syyt. Ensimmäisen mukaan asiakkaat jotka ostavat sekä tilintarkastuspalveluita että konsultointipalveluita, saattavat olla ongelmallisia yrityksiä, jotka vaativat tavallista enemmän näitä palveluita. Toisen mukaan tietyt palvelut, kuten tietojärjestelmiin liittyvät palvelut, saattavat

luoda muutoksia asiakkaan organisaatiossa, joilla voi olla vaikutusta tilintarkastajan osallistumiseen. Kolmas mahdollinen syy on, että konsultointipalveluiden markkinat eivät ole kilpailullisia. Neljännen mukaan palkkioiden kategorioiminen on satunnaista, ja palkkiota, jotka olisivat kuuluneet toiseen kategoriaan, laitetaankin johonkin toiseen.

Whisenant, Sankaraguruswamy ja Raghunandan (2003) tekivät tärkeän panostuksen tutkimusaiheelle. He kyseenalaistivat aikaisemmin käytetyn mallin (OLS regressioanalyysi), sillä se johtaa heidän mukaan vääristettyihin tulkintoihin. He suorittivat myös analyysin käyttäen OLS –menetelmää ja löysivät sillä positiivisen yhteyden tilintarkastuspalkkioiden ja konsultointipalkkioiden väliltä, mikä oli yhdenmukainen tulos aikaisempien tutkimusten perusteella. Käyttämällä toisenlaista menetelmää (2SLS regressioanalyysi) Whisenant ym. (2003) eivät löytäneet minkäänlaista yhteyttä konsultointipalkkioiden ja tilintarkastuspalkkioiden väliltä. Heidän mukaan tämä johtuu siitä, että konsultointipalkkiot ja tilintarkastuspalkkiot määräytyvät yhdessä. Myöhemmin sekä Hay ym. (2006b) että Zhang ym. (2016) jatkoivat Whisenant ym. (2003) tutkimuksia ja yhtyivät heidän saamiin tuloksiin. Hay ym. (2006b) näkevät, että palkkioiden yhtenäinen määräytyminen johtuu asiakkaan koosta. Suuremmat asiakkaat maksavat enemmän tilintarkastuspalkkiota, sillä niiden tarkastaminen on riskisempää. Konsultointipalveluita tarvitaan puolestaan sen takia, että suurilla asiakkailla on monimutkaisempi infrastruktuuri, jolloin tarve konsultoinnille kasvaa.

Vastaavasti myös negatiivisia riippuvuussuhteita on tutkimuksissa löydetty. Clatworthyn, Melletin ja Peelin (2002) tutkimuksessa tutkittiin julkisen sektorin kohdetta, brittiläisen National Health Servicen rahastoja. Tutkimus oli siinä mielessä poikkeava ja tarjosi ainutlaatuisen olosuhteen, sillä julkisen sektorin tilintarkastuksen kysyntä ja palkkiot ovat säänneltyjä Audit Commission toimesta. Konsultointipalveluiden hinnat ja kysyntä eivät kuitenkaan ole sääntelyn kohteena ja ne voidaan neuvotella ilman Audit Commission puuttumista asiaan. Tutkimuksessa löydettiin negatiiviseen riippuvuussuhteeseen konsultointipalkkioiden ja tilintarkastuspalkkioiden väliltä. Heidän mukaan tämä johtuu ”knowledge spillover” ilmiöstä. Tutkimustulos on siinä mielessä merkittävä, koska olosuhteet olivat ainutlaatuiset ja tekijät, jotka yleensä aiheuttavat riippumattomuuden heikentymisen, pystyttiin sulkemaan pois. (Clatworthy ym. 2002.)

Krishnan ja Yu (2011) jatkoivat Whisenant ym. (2003) tutkimuksia laajentamalla otantaa, ottaen yli 12 000 havaintoa tutkimukseen sekä ottamalla pidemmän aikavälin mukaan. He löysivät merkittävän negatiivisen yhteyden konsultointipalkkioiden ja tilintarkastuspalkkioiden väliltä, mikä johtuu heidän mukaan ”knowledge spillover” –ilmiöstä. Heidän tutkimuksen mukaan Big 4 –tilintarkastaja, toimikauden pituus, asiakkaan koko, veropalveluiden määrä sekä asiakkaan tärkeys ovat tekijöitä, jotka aiheuttavat ”knowledge spillover” –ilmiön. Tutkimustulokset poikkesivat Whisenant ym. (2003) tuloksista, mutta olivat yhdenmukaisia Clatworthy ym. (2002) kanssa.

Aikaisemmat tutkimukset ovat pääosin kohdistuneet julkisiin ja listattuihin yrityksiin. Svanström (2013) suoritti tutkimuksen ruotsalaisista listaamattomista yrityksistä, jossa hän tutki konsultointipalveluiden vaikutusta tilintarkastajan riippumattomuuteen sekä tilintarkastuksen laatuun. Hänen tutkimustulosten mukaan konsultointipalvelut eivät vaikuta alentavasti tilintarkastajan riippumattomuuteen, vaan ennemminkin tilintarkastuksen laatu paranee konsultointitoiminnan seurauksena. Nämä tulokset selittyvät hänen mukaan ”knowledge spillover” –ilmiön myötä.

Pääasiallisesti tutkimustulokset ovat siis löytäneet positiivisen yhteyden tilintarkastus- ja konsultointipalkkioiden väliltä. Muutamat tutkimukset, jotka ovat saaneet päinvastaisia tuloksia, selittävät tuloksia ”knowledge spillover” -ilmiöllä. Riippumattomuuden vaarantumisesta ei ole juurikaan löydetty evidenssiä. Positiivisen yhteyden syitä harvemmin täsmennetään tai tutkitaan tarkemmin. Toisaalta Firthin (2002) tutkimus selittää näitä syitä ansiokkaasti.

4.2 Konsultointipalkkioiden vaikutus tilintarkastajan lausuntoon

Konsultointipalkkioiden mahdollisia vaikutuksia tilintarkastajan riippumattomuuteen on tutkittu laajalti, mutta tutkimustulokset ovat olleet jokseenkin ristiriitaisia. Tilintarkastajan riippumattomuus on saanut paljon huomiota lainsäätäjiltä, akateemikoilta sekä am-

matinharjoittajilta, viimeaikaisten julkisiksikin tulleiden tilintarkastuksessa tapahtuneiden virheiden myötä. Tämä ei ole mikään yllätys, sillä tilintarkastaja saa palkkionsa asiakkaalta, mikä luo selvästi potentiaalisen uhan riippumattomuuden heikkenemiselle. Lainsäätäjien mukaan riippumattomuus vaarantuu sekä konsultointipalkkioiden, että kokonaispalkkioiden myötä. (Hope ym. 2010.)

Jos konsultointipalkkiot ovat suhteellisen korkeat, niin silloin asiakkaan ja tilintarkastajan välille syntyy vahva taloudellinen sidos, joka saattaa johtaa tilintarkastajan hyväksymään asiakkaan esittämät vaatimukset ristiriitatilanteissa (Simunic 1984). Riippumattomuuden puute saattaa tällöin johtaa mukautettujen lausuntojen vähenemiseen (Wines 1994). Toiset ovat puolestaan väittäneet, että nykyiset palkkiot eivät aiheuta uhkaa riippumattomuudelle, vaan tilintarkastajan oletus tulevaisuudessa saatavista palkkioista luo suurimman uhan riippumattomuudelle (DeAngelo 1981).

Toisaalta konsultointipalvelut saattavat auttaa ratkaisemaan yrityksen kohtaamia ongelmia, jonka jälkeen tilintarkastaja voi antaa vakiomuotoisen lausunnon. Esimerkkejä tällaisista ongelmista, joita konsultoinnin avulla voidaan ratkaista ovat kirjanpidon ongelmat, johdon informointi, petosten huomaaminen, alhainen maksuvalmius ja paljon velkaa sekä heikko kannattavuus. Toisaalta konsultointipalvelut pystyisi hankkimaan myös toista kautta, eikä tilintarkastajalta. Se loisi kuitenkin suuremmat kustannukset näillä palveluille ja myös tehokkuus kärsisi. (Firth 2002: 685.)

Barkess ym. (1994) tutkimus kohdistui australialaiseen aineistoon. He esittivät kolme mahdollista tapaa, miten konsultointipalveluiden ja mukautettujen lausuntojen välinen yhteys vaikuttaa riippumattomuuteen. Ensinnäkin tilintarkastaja ei halua menettää tuottoisaa asiakasta, jolloin mukautuksia annetaan harvemmin. Toiseksi konsultointi saattaa varmistaa, että tilinpäätös noudattaa kaikkia säännöksiä ja lakeja, jolloin ei ole syytä antaa mukautettua lausuntoa. Kolmanneksi tilintarkastaja saattaa välttää mukautettujen lausuntojen antamista, koska hän on itse ollut suorittamassa konsultointia.

Hay ym. (2006b) tutkimus uusiseelantilaisella aineistolla tutki tilintarkastuspalkkioiden ja tilintarkastajan lausunnon välistä yhteyttä. Tutkimuksessa otettiin huomioon myös yksittäisen asiakkaan merkitys tilintarkastajalle. Heidän malli sisälsi muuttujan FEEDEP, joka määritteli kuinka ison osan yksittäinen asiakas tuo tilintarkastajalle tuloja. Ajatus yhden asiakkaan merkityksestä perustui Firthin (2002) tutkimukseen, jonka mukaan tilintarkastajan riippumattomuus vaarantuu todennäköisemmin, kun asiakkaan tilintarkastus- tai konsultointipalkkiot muodostavat suuren osan tilintarkastajan saamista palkkioista. Tutkimuksessa saatu FEEDEP oli kuitenkin tilastollisesti merkityksetön, joten Hay ym. (2006b) eivät löytäneet todisteita riippumattomuuden vaarantumisesta. Tutkimus ei myöskään tuonut todisteita siitä, että korkeiden konsultointipalkkioiden ja tilintarkastajan antamien mukautettujen lausuntojen välillä olisi positiivinen yhteys.

Päinvastaisiin tuloksiin on tultu muun muassa Firthin (2002) tutkimuksessa. Hänen tutkimuksen mukaan mitä korkeammat konsultointipalkkiot ovat, sitä todennäköisemmin tilintarkastaja antaa vakiomuotoisen kertomuksen. Firth (2002) esittää erilaisia näkemyksiä, jotka selittävät tämän tuloksen. Ensinnäkin tilintarkastajat ovat vastentahtoisempia olemaan eri mieltä asiakkaiden käytäntöjen kanssa silloin kun konsultointipalkkiot ovat korkeat, sillä he eivät halua vaarantaa toimeksiannon jatkuvuutta. Toisaalta tilintarkastaja saattaa myös olla haluttomampi antamaan mukautetun lausunnon, kun hän on itse ollut mukana konsultoimassa ja neuvomassa asian hoidossa. Nämä viittaisivat siihen, että tilintarkastajan riippumattomuus on saattanut vaarantua. Lisäksi mahdollinen syy vähemmille mukautetuille lausunnoille saattaa olla se, että konsultointipalveluiden avulla saadaan ratkaistua asiakkaan kohtaamat ongelmat. Tutkimukset eivät kuitenkaan kykene erottamaan kumpi on kyseessä. Näyttöä on saatu johdonmukaisesti riippumattomuuden vaarantumisesta kuten myös yhtä lailla siitä, että konsultointipalvelut ovat hyödyttäneet tilintarkastusprossia. Vaikkei tutkimukset kykene erottamaan kummasta on kyse, riippumattomuuden vaarantumista ei pystytä sulkemaan poiskaan. (Firth 2002.)

Blayn ja Geigerin (2012) tutkimusasetelma poikkeaa muista aikaisemmista tutkimuksista. Heidän tutkimus perustuu DeAngelon (1981) mallin mukaiseen olettamukseen, jonka mukaan riippumattomuus saattaa vaarantua, kun tilintarkastajasta tulee liian kiin-

nostunut tulevaisuudessa saatavasta tulosta. Blay ym. (2012) mukaan tilintarkastaja saattaa yrittää säilyttää asiakkaan going concern –mukautuksen antamatta jättämisellä. Tämän tilintarkastaja olettaisi johtavan tulevaisuudessa saataviin tuloihin. Blay ym. (2012) tutkivat siis, miten tulevaisuudessa saadut palkkiot vaikuttivat edellisten vuosien lausuntoihin. Blay ym. (2012) havaitsivat tutkimuksensa jokaisena vuotena huomattavan negatiivisen yhteyden tilintarkastajan lausunnon ja seuraavan vuoden palkkioiden välillä. Lisäksi he tutkivat nykyisten palkkioiden ja going concern –mukautuksen yhteyttä ja löysivät yhtä lailla negatiivisen riippuvuussuhteen. Tulokset ovat yhdenmukaisia väitteen kanssa, jonka mukaan tilintarkastaja antaa mukautetun lausunnon harvemmin, kun asiakas maksaa korkeita konsultointipalkkioita nyt tai tulevaisuudessa.

Johdonmukaisesti on löydetty sekä positiivisia, että negatiivisia yhteyksiä vakiomuotoisten lausuntojen ja konsultointipalkkioiden väliltä. Koska tilintarkastajan riippumattomuutta on hankala mitata, voidaan tilintarkastajan lausunnon nähdä siten olevan suorin mittari riippumattomuudelle. Mikäli asiakas pyrkii vaikuttamaan tilintarkastajan riippumattomuuteen, kohdistuu se lähes poikkeuksetta vakiomuotoisen lausunnon antamisen painostukseen. Aikaisemmat tutkimustulokset ovat niin ikään olleet ristiriitaisia. Positiivinen yhteys voi yhtä lailla viitata siihen, että ongelmakohtia on pyritty parantamaan, ja täten täytetään vakiomuotoisen lausunnon edellytykset.

4.3 Toimikauden pituuden ja konsultointipalkkioiden välinen yhteys

Tilintarkastajan toimikauden pituus on ollut niin ikään lainsäätäjien huomion kohteena viime vuosien aikana. Aikaisempien tutkimusten perusteella on syntynyt kaksi erilaista koulukuntaa, jotka tutkivat toimikauden pituuden vaikutusta tilintarkastajan riippumattomuuteen. Ensimmäisen mukaan toimikauden ensimmäisinä vuosina tehdyn alihinnoittelun, eli ”low balling” -ilmiön, seurauksesta tilintarkastaja pyrkii säilyttämään asiakkaan mahdollisimman pitkään, jotta tappiot saataisiin tulevaisuudessa korvattua. Tämä saattaa aiheuttaa tilintarkastajalle paineen myöntyä asiakkaan kohdistamaan painostukseen antaa vakiomuotoinen lausunto. Toisen koulukunnan mukaan pitkä toimikausi tilintarkastajan

ja asiakkaan välillä aiheuttaa läheisyyden uhan, jolloin tilintarkastajan kyky toimia riippumattomasti vaarantuu. Ensimmäisen koulukunnan mukaan toimikauden alussa tapahtuu riippumattomuuden vaarantuminen, sillä tilintarkastaja ei halua luopua heti toimikauden alussa asiakkaasta, varsinkaan silloin kun asiakkaalle on annettu alennusta ensimmäisenä vuotena. Toisen mukaan riippumattomuus vaarantuu myöhäisemmässä vaiheessa, jolloin jo tuottoisaksi todettua toimeksiantoa ei haluta menettää. (Gul ym. 2007; Geiger & Raghunandan 2002.) Tässä tutkimuksessa otetaan enemmän kantaa jälkimmäiseen ajattelutapaan, mutta myös ensimmäisestä nostetaan muutama huomio esille.

Ristiriitaiset näkemykset ovat johtaneet siihen, että lainsäätäjät ovat pyrkineet rajoittamaan toimikauden pituutta. Aihe oli jo ensimmäisen kerran esillä vuonna 1970, kun American Institute of Certified Public Accountants (AICPA) vaati tilintarkastuspartnerin vaihtamista seitsemän vuoden välein (Carey ym. 2006). Myöhemmin vuonna 1978 AICPA:n Cohen Commission otti kantaa pakolliseen tilintarkastusyhteisön rotaatioon, mutta tässä vaiheessa lainsäädäntöön ei tehty muutoksia (Cohen Commission 1978). Edelleen 2000-luvun tilintarkastusskandaalien myötä Yhdysvalloissa implementoitu Sarbanes-Oxley – laki lyhensi tilintarkastuspartnereiden rotaatiota viiteen vuoteen (Carey ym. 2006). Viimeisimpänä lainmuutoksena tullut Euroopan komission (2014) asetus asetti PIE-yhteisöjen pakollisen rotaation kymmenen vuoden välein tapahtuvaksi. Kymmenen vuoden enimmäiskestoajan jälkeen tulee järjestää kilpailutus, jolloin tilintarkastajan toimikauden enimmäispituus voi olla enintään 20 vuotta ja yhteistilintarkastuksen yhteydessä 24 vuotta (Euroopan komissio 2014; Tilintarkastuslaki 2015).

Lainmuutosten myötä voidaan selvästi tehdä johtopäätös, jonka mukaan lainsäätäjät näkevät riippumattomuuden vaarantuvan ennemmin pidemmän toimikauden myötä, kuin lyhyen. Empiiriset tutkimustulokset eivät kuitenkaan tarjoa selkeää tukea lainsäätäjien väitteelle. (Gul ym. 2007.)

Tilintarkastusyhteisöt haluavat säilyttää asiakkaita, jotka ostavat paljon konsultointipalveluja. Turvatakseen toimeksiannon jatkuvuuden, tilintarkastaja saattaa käyttää tietämättään tai tietoisesti riippumattomuutta heikentäviä keinoja. Jos tilintarkastajan riippumattomuus on heikentynyt, kun asiakas maksaa paljon konsultointipalkkioita, niin silloin

syntyy vähemmän kiistoja ja tilintarkastajaa vaihdetaan harvemmin. Jos tilanne on kuvautunut kaltainen, niin silloin korkeat konsultointipalkkiot yhdistetään pidempään toimikauteen. (Hay ym. 2006b: 719.)

Hay ym. (2006b) tutkimus ei löytänyt merkittävää tilastollista yhteyttä konsultointipalkkioiden ja tilintarkastajan toimikauden pituuden väliltä. He käyttivät kolmea erilaista menetelmää tutkiakseen tätä. Mikään niistä ei tukenut väitettä, mutta tutkimuksessa havaittiin, että toimeksiantosuhde on epävakaampi yrityksillä, joilla on jonkinlaista taloudellista ahdinkoa. Tämä viittaisi siihen, että ongelmaiset yritykset vaihtavat tilintarkastajaa useammin, mikä puolestaan tukee väitettä, jonka mukaan tilintarkastajan riippumattomuus ei ole heikentynyt. (Hay ym. 2006b.)

Asiakkaat ostavat mieluummin konsultointipalveluja suoraan tilintarkastajalta kuin joltain muulta toimijalta, koska se on helpompaa ja kustannustehokkaampaa. Tästä seuraa toimikauden ja konsultointipalveluiden välinen positiivinen yhteys. (Ye, Carson & Simnett 2011: 124-125.) Hope ym. (2010) puolestaan näkivät myös yrityksen koon olevan keskeisessä asemassa. Pienillä yrityksillä on yleensä vähemmän yrityksen sisäistä osaamista, jolloin kysyntä ulkopuoliselle asiantuntemukselle korostuu. Lisäksi, pienet yritykset joutuvat maksamaan enemmän hankkimistaan konsultointipalveluista muun muassa maantieteellisten seikkojen johdosta, sillä ne ovat useammin sijoittuneet taloudellisten keskittymien ulkopuolelle. (Hope ym. 2010: 579-580.)

Tilintarkastajan objektiivisuus saattaa myös vaarantua pitkän toimikauden seurauksena. Pitkässä toimikaudessa konsultointipalveluiden määrä nousee, koska tilintarkastajalla on parempi käsitys juuri kyseisestä asiakkaasta ja hänellä on myös parempi yhteys kommunikoida yritysjohton kanssa. Tämä johtaa siihen, että tilintarkastajan on helpompi tunnistaa tilanteet, joissa konsultointitoiminta saattaisi olla tarpeellista. (Omer, Bedard & Falsetta 2006.)

Pitkähkö suhde tilintarkastajan ja asiakkaan välillä tarkoittaa usein myös parempaa suhdetta, mikä puolestaan markkinoinnin kirjallisuuden perusteiden mukaisesti vaikuttaa positiivisesti tulevaisuuden myyntiin. Tällainen suhde helpottaa tilintarkastusprosessia sekä

nostaa konsultointipalveluiden kysyntää. Näiden argumenttien mukaisesti voidaan päätellä, että pitkähkö toimikausi vaikuttaa positiivisesti asiakkaan haluun hankkia konsultointipalveluita tilintarkastajaltaan. (Ye ym. 2011: 125.)

Cahan, Emanuel, Hay ja Wong (2008) tutkivat konsultointipalveluiden vaikutusta tilintarkastajan riippumattomuuteen pidemmissä toimikausissa. He tutkivat myös, kuinka konsultointipalkkioiden kasvu toimikauden aikana vaikuttaa taloudelliseen sidokseen ja riippumattomuuteen. He olettivat, että konsultointipalkkioiden nopea kasvu sekä konsultointipalveluiden suuri määrä pitkässä toimikaudessa, johtavat siihen, että tilintarkastajasta tulee riippuvaisempi asiakkaasta ja riippumattomuus vaarantuu. Cahan ym. (2008) eivät kuitenkaan löytäneet yhteyttä näiden väliltä. Tutkimuksessa kuitenkin havaittiin, että kun konsultointipalveluista aiheutuva taloudellinen sidos on merkittävä tilintarkastajalle, niin silloin riippumattomuus saattaa olla vaarantunut.

Zhang ym. (2016) tutkimus jatkoi Hay ym. (2006b) tutkimusta. Heidän mukaan tilintarkastajan riippumattomuus vaarantuu todennäköisemmin tilanteessa, jossa toimikausi on pitkä, koska silloin on epätodennäköisempää tulla kiistoja, jotka johtaisivat tilintarkastajan irtisanoutumiseen. Zhang ym. (2016) mukaan asiakas saattaa olla haluttomampi vaihtamaan tilintarkastajaa silloin, kun asiakkaat maksavat suuria määriä konsultointipalkkiota suhteessa tilintarkastuspalkkioihin. Zhangin ym. (2016) tutkimus tutki vaihtaako asiakas tilintarkastajaa harvemmin, kun he maksavat suuria määriä konsultointipalkkioita. Heidän mukaan konsultointipalkkioiden ja tilintarkastajan toimikauden pituuden välinen positiivinen yhteys viittaisi riippumattomuuden vaarantumiseen. Tutkimuksessaan he eivät kuitenkaan löytäneet minkäänlaista yhteyttä konsultointipalkkioiden sekä toimikauden pituuden väliltä, mikä viittaisi siihen, ettei riippumattomuus ole vaarantunut.

Svanströmin ja Sundgrenin (2012) tutkimuksen mukaan pitkän toimikauden myötä konsultointipalveluiden määrä ja kysyntä kasvavat. Heidän tutkimuksensa mukaan 79 prosenttia ruotsalaisista pk-yrityksistä ostavat konsultointipalveluita tilintarkastajaltaan ja vain 14 prosenttia ostavat muilta palveluntarjoajilta. Tutkimuksen mukaan syinä tähän ovat kustannussäästöt sekä tehokkuus ”knowledge spillover” –ilmiön myötä, ei niinkään

riippumattomuuden heikentyminen. Svanström ym. (2012) mukaan konsultointipalveluiden laatua on vaikea määritellä silloin kun palvelua ollaan ostamassa. Laatu määritellään yleensä myöhemmin asiakkaan kokeman arvon myötä. Tästä johtuen konsultointipalveluiden tarjoajan maine on kriittisessä asemassa. Jos oletetaan, ettei palvelun laatua tunneta etukäteen, asiakkaan ja palveluntarjoajan toimikauden pituus on kriittinen tekijä mainetta rakentaessa. Näiden perustelujen pohjalta voidaan väittää, että myös tilintarkastajan maineen kannalta on tärkeää säilyttää asiakassuhteitaan mahdollisimman pitkään. (Svanström ym. 2012.)

Barkessin ym. (1994) australialaiseen aineistoon perustuva tutkimus ei onnistunut osoittamaan minkäänlaista yhteyttä konsultointipalkkioiden sekä tilintarkastajan toimikauden pituuden väliltä. Asiaa tarkemmin tutkittuaan he huomasivat, että konsultointipalveluiden määrät nousivat huomattavasti, kun tilintarkastajaa vaihdettiin. Tämä viittaisi siihen, että suuri syy tilintarkastajan vaihtamiseen on se, että saadaan hankittua uudelta tilintarkastajalta konsultointipalveluita. Tässä suhteessa tulokset poikkesivat aikaisemmista yhdysvaltalaisella aineistolla suoritetuista tutkimuksista. (Barkess ym. 1994.)

Omer ym. (2006) erottivat konsultointipalveluiden tarjonnasta veropalveluiden näkökulman ja sen vaikutuksen toimikauden pituuteen. He näkivät, että veropalveluilla on suurempi yhteys asiakkaan tuloihin ja kassavirtaan kuin esimerkiksi käyttöjärjestelmän kehittämisellä. Heidän tutkimus perustui vuosien 2000-2002 väliseen aineistoon. Tutkimuksessa paljastui, että vuosien 2000 ja 2001 aikana korkeat veropalkkiot eivät olleet yhteydessä pitkään toimikauteen, mutta vuonna 2002 olivat. Vaikka tämä havainto näyttäisi tukevan huolenaihetta, jonka mukaan pitkä toimikausi vaikuttaisi tilintarkastajan riippumattomuuteen, niin he toteavat, että pidemmässä toimeksiantosuhteessa ovat myös ne, joissa asiakkaat hyötyvät enemmän.

Omer ym. (2006) havaitsivat myös, että vuosina 2000 ja 2001 uudet asiakkaat maksoivat huomattavasti korkeampia veropalkkioita kuin vanhat asiakkaat ja vuonna 2002 tilanne kääntyi toisinpäin. Tämä tilanne tukisi Gul ym. (2007) näkemystä lyhyen toimikauden ja korkeiden konsultointipalkkioiden vaikuttavan tilintarkastajan riippumattomuuteen. Tarkemmassa tarkastelussa havaittiin, että vuoden 2002 poikkeavuus johtui siitä että, uudet

ja lyhytaikaiset asiakkaat päättivät toimikauden tai eivät hankkineet palveluita uudelleen. Pitkässä toimikaudessa olevat asiakkaat pysyivät asiakkaina lainsäätäjien kasvattamasta painostuksesta huolimatta. Omer ym. (2006) mielestä tulokset johtuivat asiakkaiden halusta hankkia hyvälaatuista palvelua, ei niinkään yrityksestä vaikuttaa tilintarkastajan lausuntoon.

Ye ym. (2011) tutkimuksessa eriteltiin tilintarkastusyhteisön sekä päävastuullisen tilintarkastajan tarjoamien konsultointipalveluiden vaikutusta toimikauden pituuteen. Tutkimuksessa otettiin myös vähemmän huomiota saanut tutkimusnäkökulma, jossa tutkittiin tilanteita, joissa tilintarkastusyhteisön entinen työntekijä on siirtynyt asiakkaan palvelukseen. Näiden lisäksi tutkittiin miten konsultointipalveluiden määrä vaikuttaa tilintarkastajan todennäköisyyteen antaa mukautettu going concern –lausunto. Tulosten mukaan tilintarkastajan toimikauden pituus ei määrittele konsultointipalveluiden määrää. Kun tarkasteltavaksi otettiin tilintarkastusyhteisön entinen työntekijä asiakkaana, huomattiin että silloin konsultointipalveluita ostettiin enemmän. Tämä saattaisi viitata riippumattomuuden vaarantumiseen. Vaihtoehtoisen selityksen mukaan, koska tilintarkastusyhteisön entinen työntekijä tietää tarkalleen millaisia etuja kyseiseltä tilintarkastusyhteisöltä saa, konsultointipalveluita hankitaan sen takia enemmän. (Ye ym. 2011.)

Krishnan ym. (2011) tutkivat ilmeneekö ”knowledge spillover” –ilmiötä useammin pidemmissä toimikausissa kuin lyhyemmissä. Heidän mukaan pidemmässä toimikaudessa oletettavasti esiintyy enemmän ”knowledge spillover” –ilmiötä, sillä tilintarkastaja oppii tuntemaan paremmin yrityksen tarpeet ja pystyy tunnistamaan tilanteet, joissa konsultointipalveluita saatetaan tarvita. He asettivat tutkimuksessaan lyhyen toimikauden kolmen vuoden mittaiseksi, keskipitkän kahdeksan vuoden mittaiseksi ja pitkän yli yhdeksän vuoden mittaiseksi. Tutkimus paljasti, että pidemmissä toimikausissa ilmenee enemmän ”knowledge spillover” –ilmiötä, jolloin myös asiakkaat hankkivat enemmän konsultointipalveluita.

Gul ym. (2007) puolestaan näkivät, että konsultointipalkkiot todennäköisemmin vaikuttavat tilintarkastajan riippumattomuuteen lyhyissä toimikausissa, mutta ei pitkissä toimikausissa. Lyhyissä toimikausissa tilintarkastajan uskotaan antavan enemmän painoarvoa

voiton tavoittelemiselle, kuin maineelle. Heidän tutkimusten mukaan riippumattomuus saattaa vaarantua, kun tilintarkastaja saa lyhyessä toimikaudessa suuren määrän konsultointipalkkioita. Toisaalta, asiakkaan koko saattaa selittää yhteyden korkeiden konsultointipalkkioiden, toimikauden sekä riippumattomuuden välillä. Tarkemman analyysin tehtyään Gul ym. (2007) huomasivat, että riippumattomuus saattaa vaarantua silloin, kun korkeat konsultointipalkkiot yhdistetään lyhyeen toimikauteen pienen asiakkaan kanssa mutta ei silloin, kun ne yhdistetään suureen asiakkaaseen. (Gul ym. 2007.)

Toisaalta tilintarkastaja jolla on ollut pitkä toimeksiantosuhde asiakkaan kanssa, on enemmän huolissaan maineen suojelemisesta jolloin konsultointipalkkiot vaikuttavat epätodennäköisemmin tilintarkastajan kykyyn toimia riippumattomasti. Lisäksi tilintarkastajilla on enemmän asiakaskohtaista tietämystä, jonka vuoksi he pystyvät puuttumaan tuloksen manipulointiin tehokkaammin. (Gul ym. 2007.)

Geiger ym. (2002) tutkivat konkurssiin joutuneiden yritysten ja tilintarkastuksen epäonnistumisten välistä yhteyttä. Tutkimuksessa tutkittiin, johtivatko going concern –lausuntojen antamiset myöhemmin konkurssiin. Tilintarkastuksen epäonnistumisen he määrittelivät tapauksiin, joissa tilintarkastaja ei anna going concern –mukautusta, mutta asiakas menee konkurssiin. He löytävät tutkimuksessaan merkittävästi suuremman yhteyden tilintarkastusten epäonnistumisten ja lyhyen toimikauden väliltä kuin pitkän toimikauden. Heidän saamat tulokset puoltavat näkökulmaa, jonka mukaan tilintarkastaja saattaa saada enemmän vaikutteita uusilta asiakkailta toimikauden ensimmäisinä vuosina. Nämä tulokset eivät puolla pakollista rotaatiota. Vaikka heidän tutkimus ei ollut tehty pakollisen rotaation olosuhteissa, he eivät löydä tukea toimikauden lyhentämisväitteelle. (Geiger ym. 2002.)

Pakollisen rotaation puoltajat ovat useimmiten olleet huolissaan tilintarkastajan riippumattomuuden heikentymisestä ja sen vaikutuksista tilintarkastuksen laatuun, silloin kun toimikauden pituus kasvaa. Heidän mielestä tilintarkastajilla on taipumus ajan myötä vähitellen myöntyä johdon painostukselle ja siten toimiminen täysin riippumattomasti heikentyy. Toiset ovat puolestaan huomanneet, että tilintarkastaja saattaa saada ennemmin

vaikutteita johdolta uusissa toimeksiannoissa kuin vanhoissa ja pidemmissä. Tilintarkastaja odottaa tulevaisuudessa saavansa tuloja, koska uusien toimeksiantosuhteiden alussa syntyy kustannuksia molemmille osapuolille, asiakkaalle aloituskustannukset ja tilintarkastajalle hänen myöntämät alennukset. Täten uusissa toimeksiannoissa tilintarkastaja saattaa olla herkempi altistumaan painostukselle, koska hän ei halua tulla erotetuksi ensimmäisinä vuosina. Toisin kuin Gul ym. (2007) Geiger ym. (2002) näkevät, että tilintarkastajat saattavat olla huolestuneita maineestaan myös lyhyissä toimeksiannoissa. Tilintarkastajan maine kärsii, jos hän saa heti potkut toimikauden alussa. Tietämättömyys syistä miksi toimeksiantosuhte katkaistaan yhdistettynä siihen, että yleisesti ottaen tilintarkastaja haluaa säilyttää asiakkaan, saattaa johtaa siihen, että markkinat näkevät syyn olevan tilintarkastajassa eikä asiakkaassa. (Geiger ym. 2002.)

Eri koulukunnilla on erilaiset näkemykset, jotka ovat selvästi ristiriitaisia toisten kanssa. DeAngelon (1981) mukaan tilintarkastajan motiivi säilyttää asiakas mahdollisimman kauan, johtuu tilintarkastajan ensimmäisinä vuosina annettujen alennusten takia, joita pyritään myöhemmin kattamaan. Tämä näkemys eroaa hieman esimerkiksi Simunicin (1984) näkemyksestä, jonka mukaan korkeat konsultointipalkkiot pitkässä toimikaudessa luovat taloudelliseen siteen, jota tilintarkastaja ei halua menettää. Gul ym. (2007) puolestaan näkivät lyhyen toimikauden vaikuttavan enemmän riippumattomuuteen, sillä silloin tavoitellaan vain voittoja. Toisaalta palkkiorippuvuuden ollaan myös havaittu olevan ratkaiseva tekijä. Riippumattomuudella on täten monia ulottuvuuksia ja sitä uhkaa moni eri tekijä. Aikaisemmat tutkimustulokset eivät ole ristiriitaisuuksista johtuen kyenneet poistamaan tarvetta lisätutkimuksille, sillä varmuutta ei ole saatu vaarantuuko riippumattomuus ja tapahtuuko se lyhyissä vai pitkissä toimikausissa.

4.4 Yhteenveto aikaisemmista tutkimuksista ja hypoteesien johtaminen

Aikaisempien tutkimusten perusteella on tunnistettu kaksi erilaista argumenttia, jotka selittävät negatiivisen yhteyden tilintarkastuspalkkioiden ja konsultointipalkkioiden välillä. Toinen on ”low balling”, jonka mukaan tilintarkastaja laskee tilintarkastuspalkkioita

alemmas saadakseen asiakkaan ja olettamalla, että tämä ensimmäisten vuosien tappio saadaan paikattua tulevaisuudessa konsultointipalveluita tarjoamalla. Toinen argumentti on ”knowledge spillover”, jonka mukaan tilintarkastaja saa konsultointipalveluita suorittaessa informaatiota, jota hän voi hyödyntää tilintarkastusprosessissa ja täten palkkiot alenuvat. (DeAngelo 1981; Zhang ym. 2016.)

Aikaisemmat tutkimukset ovat usein löytäneet positiivisen yhteyden tilintarkastuspalkkioiden ja konsultointipalkkioiden väliltä, Simunic (1984), Barkess ym. (1994) sekä norjalaisella aineistolla tutkinut Firth (2002). Toisaalta Abdel-Khalik (1990) ei löytänyt minkäänlaista yhteyttä. Whisenant ym. (2003) kyseenalaistivat aikaisempien tutkimusten saamat tulokset ja väittivät niiden olevan vääristyneitä. Heidän suorittaman tutkimuksen mukaan positiivinen yhteys saadaan OLS –menetelmää käyttämällä, mutta kun käytetään 2SLS –menetelmää, joka huomioi heidän mielestä paremmin eri muuttujat, ei löydetä minkäänlaista yhteyttä. Hay ym. (2006b) sekä Zhang ym. (2016) jatkoivat Whisenant ym. (2003) tutkimusta käyttäen samoja malleja ja päätyivät samanlaisiin lopputuloksiin.

Negatiivisen yhteyden ovat havainneet muun muassa Krishnan ym. (2011), jotka jatkoivat Whisenant ym. (2003) tutkimuslinjaa aikaisempia suuremmalla otannalla ja havaitsivat yhteyden johtuvan ”knowledge spillover” –ilmiöstä. Niin ikään negatiivisen yhteyden löysivät Clatworthy ym. (2002) julkiseen sektoriin kohdistuvassa tutkimuksessa ja Svanström (2013) ruotsalaisiin listaamattomiin yrityksiin kohdistuvassa tutkimuksessa. Molemmat päättelivät tutkimustulosten johtuvan ”knowledge spillover” –ilmiöstä. Simon ym. (1988) havaitsivat tutkimuksessaan negatiivisen yhteyden, mikä viittaa heidän mukaan ”low balling” –ilmiöön. Tutkimuksessa havaittiin palkkioiden olevan alhaisemmalla tasolla toimikauden ensimmäisinä vuosina, jonka jälkeen tilanne korjaantui.

Useat aikaisemmat tutkimukset ovat löytäneet näyttöä tilintarkastuspalkkioiden ja konsultointipalkkioiden välisestä positiivisesta yhteydestä. Suuri osa näistä tutkimuksista ovat sijoittuneet Eurooppaan, joten se toimii myös tässä tarkastelussa lähtökohtana. Negatiivisesta yhteydestä ollaan saatu huomattavasti vähemmän näyttöä. Tutkimustulosten

ristiriitaisuudesta johtuen, aihe on tutkimisen arvoinen. Havainnot aikaisemmista tutkimuksista johtaa ensimmäiseen hypoteesiin, joka tutkii ”loss leader” –argumenttia, ennustan kuitenkin päinvastaista tulosta:

H1: Tilintarkastuspalkkioiden ja konsultointipalkkioiden välillä on positiivinen yhteys.

Aikaisemmat tutkimukset ovat tunnistaneeet kaksi argumenttia, joiden mukaan toimikauden pituus vaikuttaa riippumattomuuteen. Ensimmäisen mukaan lyhyissä toimikausissa alihinnoittelu nähdään ongelmallisena, kun tilintarkastaja pyrkii säilyttämään asiakkaan saadakseen tappiot katettua tulevaisuudessa syntyvällä tulolla. Toisen mukaan pitkä toimikausi aiheuttaa läheisyyden uhan, mikä voi luoda uhan riippumattomuudelle. (Geiger ym. 2002; Gul ym. 2007; Zhang ym. 2016.)

Lyhyt toimikausi ollaan myös nähty vaikuttavan tilintarkastajan riippumattomuuteen. Geiger ym. (2002) mukaan mukautettuja lausuntoja esiintyi vähemmän lyhyissä toimikausissa, jolloin asiakkaan painostukseen on saatettu myöntyä. Gul ym. (2007) mukaan lyhyissä toimikausissa tavoitellaan vain voittoa, eikä maineen menettämistä nähdä niin suurena riskinä. Lisäksi Gul ym. (2007) näkivät, että kun lyhyessä toimikaudessa maksetaan korkeita konsultointipalkkioita pienelle asiakkaalle, riippumattomuus vaarantuu.

Korkeat konsultointipalkkiot saattavat johtaa tilintarkastajan riippumattomuuden vaarantumiseen. Tällöin oletetaan syntyvän vähemmän kiistoja ja tilintarkastajaa vaihdetaan harvemmin. Tällaisessa tilanteessa toimikauden pituuden ja konsultointipalkkioiden välillä olisi positiivinen yhteys, jolloin korkeat konsultointipalkkiot yhdistetään pitkään toimikauteen. (Hay ym. 2006b.) Barkess ym. (1994), Hay ym. (2006b) Omer ym. (2006) sekä Zhang ym. (2016) eivät löytäneet minkäänlaista yhteyttä konsultointipalkkioiden ja tilintarkastajan toimikauden pituuden väliltä. Ye ym. (2011) löysivät puolestaan positiivisen yhteyden, silloin kun asiakkaana oli tilintarkastusyhteisön entinen työntekijä. Svanström ym. (2012) tutkimuksen mukaan positiivinen yhteys johtuu asiakkaan halusta tavoitella ”knowledge spillover” –ilmiön tuomia kustannusetuja. Lisäksi, tilintarkastaja haluaa pitkän toimikauden myötä palkkioita, mutta myös maineen tuomia etuja. Aikaisem-

mat tutkimustulokset ovat olleet ristiriitaiset, joten aihe vaatii lisää tutkimusta. Jos tilintarkastaja yrittää säilyttää korkeita konsultointipalkkioita maksavia asiakkaita, vaihdetaan tilintarkastajaa epätodennäköisemmin, mikä johtaa toiseen hypoteesiin:

H2: Konsultointipalkkioiden määrällä ja tilintarkastajan toimikauden pituuden välillä on positiivinen yhteys.

5. AINEISTO JA MENETELMÄT

Tässä luvussa esitellään tutkimuksessa käytettävä aineisto sekä tutkimusmenetelmät, joilla edellisessä luvussa asetettuja hypoteeseja testataan. Tämän lisäksi käsitellään lopulliseen aineiston muodostumiseen johtaneita vaiheita, sekä millä perusteilla selittävät muuttujat on valittu ja mitä ne kuvaavat.

5.1 Aineisto

Tutkimuksessa käytettävä aineisto koostuu eurooppalaisista (havaintoja maista: Iso-Britannia, Ranska, Saksa, Espanja, Italia, Alankomaat, Itävalta, Puola, Sveitsi, Belgia, Suomi, Tanska, Irlanti, Ruotsi, Norja, Portugali, Luxembourg, Unkari, Kreikka, Kypros, Tšekki, Kroatia, Slovenia, Liettua, Romania, Viro, Latvia, Islanti, Slovakia, Bulgaria, ja Ukraina) pörssiyrityksistä, ja havaintojen aikavälinä ovat vuodet 2012-2018. Tarkempi jaksoma havainnoista on nähtävissä liitteessä 6. Tutkimusongelma on osittain haastava aineiston kannalta, sillä esimerkiksi suomalaisista yrityksistä ei ole kerätty kuin muutaman suurimman yrityksen tilintarkastuspalkkiot tietokantaan. Toisaalta tutkimuksen kannalta ei myöskään ole tarkoituksenmukaista sisällyttää pieniä yrityksiä aineistoon, sillä näiden merkitys tilintarkastajan riippumattomuuteen voidaan nähdä olevan vähäinen. Kuten aikaisemmin mainittu, suurimmat uhat riippumattomuudelle saattaa syntyä silloin, kun tilintarkastaja saa suuria summia konsultointipalkkioita ja ei täten tahdo luopua tuottoisasta asiakkaasta (Hay ym. 2016; Firth 2002). Pienet yritykset eivät luonnollisesti maksa suuria määriä konsultointipalkkioita, jolloin niiden sisällyttäminen tutkimukseen ei ole yhtä merkitsevää. Tutkimus on tarkoitus suorittaa laajalla eurooppalaisella aineistoilla, hyödyntäen yliopiston tietokantoja ORBIS:ta sekä Audit Analytics Europea. Aineisto rajoittuu yrityksiin, joiden tarvittavat tiedot ovat saatavilla näistä tietokannoista.

Alkuperäisestä aineistosta jouduttiin lopulta poistamaan paljon yrityksiä, sillä kaikkiin muuttujiin tarvittavia tilinpäätöksen lukuja ei ollut tietokannoista saatavilla, erityisesti tilintarkastus- ja konsultointipalkkioiden saatavuus oli verrattain heikkoa. Ensimmäisen hypoteesin testaamiseen saatiin hieman suurempi havaintomäärä ja lopulliseen aineistoon

valikoitui 6508 havaintoa, koostuen 1183 yrityksestä vuosien 2012-2018 ajalla. Tutkimuksesta poistettiin yhtiöt, joilla tilintarkastuspalkkiot olivat 0. Aineiston tarkempi jakauma on esitetty taulukoissa 2 ja 3. Toista hypoteesia varten jouduttiin karsimaan vielä useampi havainto pois, ja lopulliseen aineistoon valikoitui 5814 havaintoa, koostuen 1124 eri yrityksestä.

5.2 Regressiomalli

Hypoteesien tutkimiseen käytetään regressioanalyysia. Regressioanalyysi on tilastollinen menetelmä, jolla voidaan hakea parasta mahdollista selittävien muuttujien yhdistelmää ennustettaessa yhtä selitettävää muuttujaa (Heikkilä 2014: 223). Regressioanalyysia käytetään yleisesti tilintarkastuspalkkioita tutkittaessa, joten se sopii hyvin myös tähän tarkoitukseen.

Hypoteesien testaamista varten käytetään regressiomalleja, joka perustuu suurimmaksi osin Zhang ym. (2016) tutkimuksessa kehitettyyn malliin. Testaamisessa käytetään kolmea eri mallia, ensimmäistä hypoteesia varten on yksi malli ja toista varten kaksi. Regressiomallit 1 ja 3 ovat lineaarisia ja malli 2 on logistinen. Jos selitettävä muuttuja on kaksiluokkainen ja selittäjät jatkuvia tai kaksiluokkaisia, voidaan käyttää logistista regressioanalyysia (Heikkilä 2014: 237). Toisessa regressiomallissa selitettävä muuttuja SHORT TENURE on kaksiluokkainen (0,1), joten logistinen regressio sopii siihen tarkoitukseen paremmin. Merkittävimmät muutokset Zhang ym. (2016) malliin verrattuna ovat ensimmäisessä regressiomallissa pois jätetyt selittävät muuttujat tytäryhtiöiden määrä (SQRTSUB) sekä tilintarkastajan lausunto (OPINION). Nämä jouduttiin jättämään pois aineiston hankalan saatavuuden vuoksi. Toisesta ja kolmannesta regressiomallista jätettiin pois myös muuttujat SQRTSUB määrä sekä OPINION, ja lisäksi toimialamuuttuja (MINING), johon kuului norjalaiseen aineistoon tyypilliset yritykset öljy- sekä kaasuyhtiöt.

Ensimmäistä hypoteesia testataan mallilla:

$$\begin{aligned} \ln(AF) = & \alpha + \beta_1 \ln(NAF) + \beta_2 \ln(TA) + \beta_3 INVREC + \beta_4 ROA + \beta_5 LOSS + \\ & \beta_6 \frac{TD}{TA} + \beta_7 \frac{CA}{CL} + \beta_8 BIG4 + \beta_9 FINANCE + \beta_{10} 2013 + \beta_{11} 2014 + \\ & \beta_{12} 2015 + \beta_{13} 2016 + \beta_{14} 2017 + \beta_{15} 2018 + \beta_{16} \text{CountryD} + \varepsilon \end{aligned} \quad (1)$$

Jossa, muuttujat määritellään seuraavalla tavalla:

$\ln(AF)$	= luonnollinen logaritmi tilintarkastuspalkkioista
$\ln(NAF)$	= luonnollinen logaritmi konsultointipalkkioista
$\ln(TA)$	= luonnollinen logaritmi taseen loppusummasta
INVREC	= vaihto-omaisuus + myyntisaamiset / taseen loppusumma
ROA	= EBIT / taseen loppusumma
LOSS	= dummy-muuttuja, 1 jos ROA > 0 ja muutoin 0
TD/TA	= velat / taseen loppusumma
CA/CL	= lyhytaikaiset varat / lyhytaikaiset velat
BIG4	= dummy-muuttuja, 1 jos yhtiön tilintarkastajana on Big Four -yhtiön ja 0 muutoin.
FINANCE	= dummy-muuttuja, 1 jos yritys toimii rahoitusalaalla ja 0 muutoin.
CountryD	= maa-dummy, 1 jos havainto on kyseisestä maasta ja 0 muutoin.

Toista hypoteesia testataan kahdella eri mallilla, joista ensimmäisenä logistinen malli:

$$\begin{aligned} \text{SHORT TENURE} (0,1) = & \alpha + \beta_1 \frac{NAF}{(NAF+AF)} + \beta_2 \ln(TA) + \beta_3 INVREC + \beta_4 ROA + \\ & \beta_5 LOSS + \beta_6 \frac{TD}{TA} + \beta_7 \frac{CA}{CL} + \beta_8 BIG4 + \beta_9 FINANCE + \beta_{10} 2013 + \\ & \beta_{11} 2014 + \beta_{12} 2015 + \beta_{13} 2016 + \beta_{14} 2017 + \beta_{15} 2018 + \beta_{16} \text{CountryD} + \\ & \varepsilon \end{aligned} \quad (2)$$

Jossa muuttujat ovat määritelty aiemmin paitsi,

SHORT TENURE	= dummy-muuttuja, 1 jos tilintarkastajan toimikausi on kolme vuotta tai vähemmän, 0 jos 4 vuotta tai enemmän
--------------	--

$$\text{NAF} / (\text{NAF} + \text{AF}) = \text{konsultointipalkkiot} / \text{konsultointipalkkiot} + \text{tilintarkastuspalkkiot}$$

Ja kolmantena regressiomallina lineaarinen malli:

$$\begin{aligned} \ln(\text{NAF}) = & \alpha + \beta_1 \text{SHORT TENURE} + \beta_2 \ln(\text{TA}) + \beta_3 \ln(\text{AF}) + \beta_4 \text{INVREC} + \\ & \beta_5 \text{ROA} + \beta_6 \text{LOSS} + \beta_7 \frac{\text{TD}}{\text{TA}} + \beta_8 \frac{\text{CA}}{\text{CL}} + \beta_9 \text{BIG4} + \beta_{10} \text{FINANCE} + \\ & \beta_{11} 2013 + \beta_{12} 2014 + \beta_{13} 2015 + \beta_{14} 2016 + \beta_{15} 2017 + \beta_{16} 2018 + \\ & \beta_{17} \text{CountryD} + \varepsilon \end{aligned} \quad (3)$$

Seuraavaksi esitellään mallien rakentuminen muuttujien osalta. Muuttujien tarkemmat laskentakaavat on esitetty yllä. Ensimmäisessä mallissa selitettävänä muuttujana tilintarkastuspalkkiot $\ln(\text{AF})$, joista otetaan luonnollinen logaritmi jakauman parantumiseksi. Sama toimenpide tehdään konsultointipalkkioille, jota kuvaa muuttuja $\ln(\text{NAF})$. Asiakkaan kokoa on kontrolloimassa taseen loppusumma, josta niin ikään otetaan luonnollinen logaritmi $\ln(\text{TA})$. Toimintariskiä edustaa muuttuja INVREC . Yritysten riskisyyttä kuvataan muuttujilla ROA , joka kuvaa yrityksen kannattavuutta, muuttujalla LOSS , joka kuvaa ROA :n mukaisesti kannattavuutta, muuttujalla TD/TA , joka kuvaa yritysten velkaantuneisuutta, sekä muuttujalla CA/CL , jolla kuvataan yritysten maksuvalmiutta. Yritysten riskiaste on tärkeä osa kontrolloitaessa tilintarkastuspalkkioita, sillä ongelmayritykset vaativat yleensä tilintarkastajalta enemmän ponnisteluja, jolloin myös palkkiot kasvavat. Lisäksi malliin lisättiin muuttuja BIG4 , sillä Big4 -yhtiöt ovat useammin aavistuksen muita yhtiöitä hintavampia, johtuen muun muassa heidän hyvästä maineesta. Viimeisenä muuttujana on FINANCE , jolla kontrolloidaan rahoitusalan yhtiöitä sillä niiden yhtiörakenteet ovat hieman erilaisia verrattuna muihin.

Kun suoritetaan regressioanalyysia paneeliaineistolle, tulee huomioida, että yrityshavaintojen virhetermit voivat korreloida keskenään, jolloin regressioanalyysin edellytykset eivät täyty. Tietyn yrityshavainnon virhetermit voivat korreloida keskenään kahdella eri tavalla, virhetermit eri vuosilta voivat korreloida keskenään (time-series dependence) tai yksittäisenä vuotena eri yrityshavaintojen virhetermit voivat korreloida keskenään (cross-sectional dependence). (Petersen 2009: 436.)

Aikavaikutusta kontrolloidaan dummy-muuttujilla. Jokaiselle vuodelle, jolta havainto on kerätty, annetaan oma dummy-arvo, joka on kyseisenä vuotena 1 ja muina vuosina 0. Yrityshavaintojen virhetermien riippuvuutta voidaan puolestaan kontrolloida klusteromallilla yritykset. (Petersen 2009: 458.) Klusteroinnissa on käytetty apuna yritysten yksilöllistä ISIN -tietokantakoodia.

Malleihin on lisäksi lisätty maa-dummyt, joita kuvastaa muuttuja CountryD. Aikaisemmat tutkimukset ovat kuten Hay ym. (2006b) ja Zhang ym. (2016) ovat perustuneet vain yhdestä maasta kerättyihin havaintoihin. Tässä tutkimuksessa on havaintoja kaiken kaikkiaan 31 eri maasta, jolloin lisäämällä maakohtaisen tarkastelun, voidaan tuloksista havainnoida, onko maiden välillä eroja.

Toisen mallin muuttujat ovat pitkälti samoja kuin ensimmäisen muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta. Tällä kertaa selitettävänä muuttujana on SHORT TENURE, joka kuvaa tilintarkastajan toimikauden pituutta. Toisena erona on muuttuja NAF/(NAF+AF). Kuten aikaisemmin mainittua, korkeat konsultointipalkkiot suhteessa tilintarkastuspalkkioihin voi enteillä ”low balling” -ilmiötä, jolloin tilintarkastuspalkkioita alennetaan ja peritään paljon konsultointipalkkioita. Kolmanteen malliin ei ole lisätty muita muuttujia.

5.3 Muuttujien jakaumien kuvailu

Tulosten tulkinnassa käytetään tunnettuja tilastollisia tunnuslukuja ja testejä. Olennaisimpina tunnuslukuja ovat sijainti- ja hajontaluvut, jotka on esitetty taulukossa 2. Sijaintiluvuista tärkeimpinä on esitetty keskiarvo ja mediaani, ja hajontaluvuista minimi, maksimi sekä keskihajonta. Muuttujista AF, NAF sekä TA on esitetty myös euromääräiset arvot, sillä logaritmuunnokset eivät välttämättä anna parasta mahdollista kuvaa.

Taulukossa 2 suurinta huomioita tulee kiinnittää tärkeimpiin muuttujiin, joita ovat tilintarkastuspalkkiot sekä konsultointipalkkiot. Tilintarkastuspalkkioiden osalta havaitaan, että hajonta on varsin suuri. Minimien ollessa vain hieman yli 1000 euroa ja maksimin

ollessa noin 46 miljoonaa euroa. Ääriarvot ovat myös varsin kaukana ala- sekä yläkvartiileista. Konsultointipalkkioiden osalta hajonta on vielä aavistuksen verran suurempaa. Minimihavaintoja, eli 0 arvoja, oli vajaan 6500 havainnon aineistosta noin 700 kappaletta. Näitä havaintoja ei kuitenkaan aineistosta poistettu, mutta herkkyyssanalyysija suorittaessa suoritettiin regressiot myös ilman näitä havaintoja. Maksimiarvo oli 57,5 miljoonaa euroa, joka oli myös huomattavan kaukana yläkvartiilista.

Taulukko 2. Regressiomallien muuttujien kuvaavia tunnuslukuja.

	Minimi	Maksimi	Keski- hajonta	Medi- aani	Kes- kiarvo	Ylä- kvartiili	Alakvar- tiili
AF (1000€)	1,02	46 000	4 836	717	2 443	2 173	256
NAF (1000€)	0	57 530	2 456	201	908	756	41
TA (1000€)	0,21	659 151	31 544	1 747	10 118	6 469	516
LOSS	0	1	0,31	0	0,11	0	0
Ln(AF)	8,74	17,64	1,55	13,48	13,55	14,59	12,45
Ln(NAF)	0	17,86	4,18	12,22	11,12	13,54	10,62
Ln(TA)	5,32	20,30	1,92	14,38	14,40	15,68	13,15
INVREC	-0,01	0,95	0,16	0,21	0,23	0,33	0,11
TD/TA	0,02	10,69	0,25	0,58	0,58	0,70	0,45
CA/CL	0,01	64,76	1,83	1,38	1,74	1,91	1,02
NAF/(NAF+AF)	0	1	0,20	0,20	0,24	0,36	0,08
ROA	-5,25	6,05	0,15	0,07	0,07	0,10	0,04

Taulukkoon 3 on kerätty SHORT TENURE, BIG4 Ja FINANCE dummy-muuttujien kuvaavia tunnuslukuja. Taulukosta nähdään, että koko aineistossa on tilintarkastajan toimikausi ollut 3 vuotta tai vähemmän vuodesta riippuen 24-32% havainnoista. Tämä on huomattavasti enemmän kuin, mitä Zhang ym. (2016) tai Hay ym. (2006b) tutkimuksissa oli. Zhang ym. (2016) tutkimuksessa nämä luvut olivat 8-19 prosentin välillä. Heidän tutkimuksensa kattoi vuodet 2008-2010, ja jo silloin oli havaittavissa, että tilintarkastajaa

vaihdettiin yhä enemmän vuosien edetessä. Tämä suuntaus on laajentunut yhä entisestään, kuten tämän tutkimuksen luvuista nähdään.

Vuodesta riippuen noin 90-92 prosentilla on ollut jokin Big Four -yhtiöistä tilintarkastajana. Tähän on myös huomioitu yritykset, joilla on ollut useampi tilintarkastaja ja vähintään toinen niistä on ollut Big Four -yhtiö. Nämä luvut eivät ole millään tavalla yllättäviä, sillä pörssiyhtiöillä useimmiten on jokin Big Four -yhtiöistä tilintarkastajanaan. Luvut ovat myös hyvin samankaltaisia aikaisempien tutkimusten kanssa.

Taulukko 3. Regressiomallien dummy-muuttujien vuosijakauma

	2012		2013		2014		2015		2016		2017		2018	
	Nro	%	Nro	%	Nro	%	Nro	%	Nro	%	Nro	%	Nro	%
SHORT TENURE	129	24,71	262	30,39	295	29,35	339	32,56	305	28,27	314	28,78	263	28,93
BIG 4	483	92,53	784	90,95	919	91,44	956	91,83	997	92,40	1004	92,03	844	92,84

6. TUTKIMUSTULOKSET

Tässä luvussa tarkastellaan selitettävän ja selittävien muuttujien jakaumia, tutkitaan täytävätkö malli ja muuttujat regressioanalyysille yleisesti asetetut edellytykset sekä esitetään tutkimuksesta saadut tulokset. Alkuperäisten analyysien lisäksi suoritettiin useita herkkyysanalyysseja, joissa muun muassa testattiin erilaisia muunnoksia selittävistä muuttujista sekä karsimalla havaintojen määrää. Kaikki esitetyt tulosteet ja taulukoissa esiintyvät luvut on saatu käyttäen SAS Enterprise Guide 7.1- ohjelmaa.

6.1 Tilastollinen tulkinta

Linearisella regressioanalyysillä on olemassa tiettyjä edellytyksiä, jotta se voidaan toteuttaa. Niiden mukaan selitettävien muuttujien tulee olla järkeviä, selitettävän muuttujan arvot riippuvat selitettävien muuttujien arvoista lineaarisesti, selittävät muuttujat eivät korreloi keskenään, eli ei esiinny multikollineaarisuutta, aikasarja-aineiston peräkkäiset havainnot eivät riipu toisistaan, selitettävä muuttuja ja virhetermi ovat normaalisti jakautuneita sekä virhetermi ei korreloi muuttujien arvojen kanssa. (Heikkilä 2014: 236.) Liitteissä on esitetty kuvaajat virhetermien jakaumista. Jotta nämä edellytykset saatiin täytettyä kolmatta regressiomallia varten, aineistosta poistettiin havaintoja. Muuttuja $\ln(\text{NAF})$ sisälsi paljon havaintoja, joissa arvoksi saatiin 0, jolloin muuttuja ei ollut normaalijakautunut. Ensimmäistä regressiomallia varten jouduttiin muutama havainto poistamaan, jotta saatiin muuttuja $\ln(\text{AF})$ normaalijakautuneeksi. Näiden muutosten jälkeen regressioanalyysien edellytykset saatiin täyttymään. Liitteistä 1 ja 2 nähdään muuttujien $\ln(\text{NAF})$ ja $\ln(\text{AF})$ histogrammeista, että muuttujat noudattavat normaalijakaumaa melko hyvin.

Muuttujien väliset Pearsonin korrelaatiokertoimet on esitetty liitteessä 5. Taulukosta on nähtävissä, että muuttujaparien välillä ei ole kovin suurta lineaarista riippuvuutta keskenään. Konsultointi- ja tilintarkastuspalkkioiden sekä taseen loppusumman välillä olevat korrelaatiot ovat huomattavasti korkeammat, kuin muiden muuttujaparien, mutta nämäkään eivät ole lähellä yhtä. Korrelaatiot ovat täten hyvällä tasolla, joten ne eivät aiheuta ongelmia regressioanalyysin suhteen. Muuttujien VIF arvot, joita ei ole taulukoita, ovat

välillä 1,1-3,7. Zhang ym. (2016) mukaan vasta yli 10 olevat VIF arvot viittaavat multikollineaarisuuteen.

Huomiota tuloksissa tulee kiinnittää regressioiden selitysasteisiin (r^2). Selitysaste kertoo, kuinka suuren osan selittävät muuttujat yhdessä selittävät selitettävän muuttujan vaihtelusta. (Heikkilä 2014: 91). Tällä tarkoitetaan käytännössä sitä, että esimerkiksi ensimmäisessä mallissa selitettävän muuttujan Ln(AF) vaihtelusta selittävät muuttujat selittävät tietyn prosenttiosuuden, ja sen lisäksi on olemassa mallin ulkopuolelle jääviä tekijöitä, jotka vaikuttavat selitettävän muuttujan vaihteluun.

6.2 Regressioanalyysien tulokset

Seuraavaksi tarkastellaan regressioanalyyseista saatuja tuloksia ensimmäisen hypoteesin osalta. Taulukkoon 4 on kerätty SAS Enterprise guide 7.1:n avulla saadut tulokset. Tulokset on saatu vuosien 2012-2018 perusteella yhdistetystä aineistosta, yksittäisten vuosien tuloksia ei ole taulukoitu. Ensimmäisen hypoteesin tarkoitus on tutkia tilintarkastuspalkkioiden ja konsultointipalkkioiden välistä suhdetta. Mallissa selitettävänä muuttujana on Ln(AF) ja selittävästä muuttujista kiinnostuksen kohteena on erityisesti Ln(NAF). Taulukosta huomaamme, että Ln(NAF) saa positiivisen arvon 0,049, joten konsultointipalkkiot kasvavat tilintarkastuspalkkioiden kasvaessa. Ensimmäinen hypoteesi ennusti positiivista yhteyttä ja, koska tulos on tilastollisesti erittäin merkitsevä, täten H1 jää voimaan. Tulos on lisäksi yhdenmukainen aikaisempien tutkimustuloksien kanssa.

Regressiomallin selitysaste on 0,801, mikä tarkoittaa että malli selittää noin 80% selitettävän muuttujan Ln(AF) vaihtelusta. Tämän voidaan nähdä olevan hyvällä tasolla. Selitysaste on samaa tasoa aikaisempien tutkimusten mukaan, esimerkiksi Zhang ym. (2016) tutkimuksen selitysaste oli noin 72%. Hay ym. (2006b) tutkimuksessa puolestaan selitysaste oli 77-79% vuodesta riippuen. Suunnilleen saman suuruiset selitysasteet olivat odotettuja, sillä tutkielmassa käytetty malli perustuu aikaisempien tutkimusten malleihin.

Kuten aikaisemmin todettua, on olemassa kaksi argumenttia tilintarkastus- ja konsultointipalkkioiden negatiiviselle yhteydelle; ”low balling”, joka luo mahdollisesti uhan riippumattomuudelle sekä vaihtoehtoinen ”knowledge spillover” argumentti. Koska kummatkiaan tapauksesta ei saada tukea, voidaan todeta, että konsultointipalveluiden tarjonta ei ainakaan tässä tarkastelussa vaaranna tilintarkastajan riippumattomuutta.

Taulukko 4. Tulokset tilintarkastus- ja konsultointipalkkioiden välisestä yhteydestä

Selitettävä muuttuja Ln(AF)			
Muuttuja	Estimoitu regressiokerroin	Kertoimen kes- kivirhe	Regressiokertoimen 2- suuntaisen t-testin p-arvo
Vakiotermi	2,933 ^{***}	0,179	0,000
Ln(NAF)	0,034 ^{***}	0,004	0,000
Ln(TA)	0,616 ^{***}	0,013	0,000
INVREC	0,809 ^{***}	0,163	0,000
ROA	0,128	0,121	0,294
LOSS	0,149 ^{***}	0,044	0,007
TD/TA	0,311 ^{***}	0,077	0,000
CA/CL	-0,017 ^{***}	0,007	0,012
BIG 4	0,287 ^{***}	0,070	0,000
FINANCE	-0,018	0,140	0,899
2013	-0,014	0,020	0,483
2014	-0,002	0,021	0,943
2015	-0,004	0,021	0,840
2016	0,003	0,023	0,907
2017	0,051	0,023	0,026
2018	0,087 ^{***}	0,026	0,001
R ²	0,801		
F-testi	161,55 ^{***}		0,000
Havainnot	6508		

* Tulos on tilastollisesti merkitsevä 5%:n merkitsevyystasolla. Tulos on tilastollisesti melkein merkitsevä

** Tulos on tilastollisesti merkitsevä 1%:n merkitsevyystasolla. Tulos on tilastollisesti merkitsevä.

*** Tulos on tilastollisesti merkitsevä 0,1%:n merkitsevyystasolla. Tulos on tilastollisesti erittäin merkitsevä.

Toisessa regressioanalyysissä tarkastellaan tilintarkastajan toimikauden (SHORT TENURE) ja konsultointipalkkioiden (NAF/NAF+AF) yhteyttä. Ensin suoritetaan logistinen regressio, jossa selitettävänä muuttujana on SHORT TENURE. Taulukko 5 raportoi saatuja tuloksia, josta nähdään, että NAF/(NAF+AF) saa arvon -0,075. Zhang ym. (2016) mukaan tilastollisesti merkitsevä negatiivinen arvo viittaisi siihen, että asiakasyritys on haluttomampi vaihtamaan tilintarkastajaa silloin kun he maksavat korkeita konsultointipalkkioita suhteessa tilintarkastuspalkkioihin. Tulos ei kuitenkaan ole tilastollisesti merkitsevä, NAF/(NAF+AF):n saadessa p-arvon 0,623. Tähtäkään osin ei siis saada tukea siitä, että tilintarkastajan riippumattomuus vaarantuisi.

Muiden muuttujien osalta tilastollisesti merkitseviä arvoja saivat vain $\ln(TA)$, CA/CL sekä ROA. Taulukosta 5 on myös havaittavissa, että mallin selitysaste on varsin alhainen, vain noin yhden prosentin. Selitysaste on suunnilleen samaa luokkaa kuin aikaisemmissa Zhang ym. (2016) ja Hay ym. (2006b) tutkimuksissa. Heillä luvut olivat 1,3% ja 4,3%. Tämä tarkoittaa sitä, että malli ei kuvaa parhaalla mahdollisella tavalla muuttujan SHORT TENURE vaihtelua. Yleisesti ottaen voidaan nähdä monen muidenkin seikkojen vaikuttavan toimikauden pituuteen, muun muassa pakollinen rotaatio, tilintarkastuksen kustannus sekä muutokset asiakkaan johdossa.

Taulukko 5. Tulokset toimikauden ja konsultointipalkkioiden välisestä yhteydestä

Selitettävä muuttuja SHORT TENURE			
Muuttuja	Estimoitu regressiokerroin	Kertoimen keski- virhe	Regressiokertoimen 2- suuntaisen t-testin p-arvo
Vakiotermi	0,425	0,351	0,165
NAF/(NAF+AF)	-0,075	0,153	0,623
Ln(TA)	-0,113***	0,018	0,000
INVREC	-0,061	0,189	0,747
ROA	-0,588**	0,290	0,043
LOSS	0,035	0,111	0,757
TD/TA	0,027	0,138	0,847
CA/CL	0,028**	0,013	0,031
BIG 4	0,092	0,116	0,430
FINANCE	-0,157	0,217	0,470
2013	0,158	0,131	0,228
2014	0,049	0,129	0,705
2015	0,213	0,127	0,094
2016	-0,029	0,128	0,824
2017	-0,001	0,128	0,994
2018	-0,008	0,133	0,953
R ²	0,080		
χ ²	0,104		0,239
Havainnot	6508		

* Tulos on tilastollisesti merkitsevä 5%:n merkitsevyystasolla. Tulos on tilastollisesti melkein merkitsevä

** Tulos on tilastollisesti merkitsevä 1%:n merkitsevyystasolla. Tulos on tilastollisesti merkitsevä.

*** Tulos on tilastollisesti merkitsevä 0,1%:n merkitsevyystasolla. Tulos on tilastollisesti erittäin merkitsevä.

Toista hypoteesia testataan myös toisella mallilla. Tällä kertaa NAF/(NAF+AF) on selitettävänä muuttujana lineaarisessa regressiossa ja selittävästä muuttujista kiinnostuksen kohteena on SHORT TENURE. Taulukko 6 kuvaa saatuja tuloksia, josta nähdään, että muuttuja SHORT TENURE saa negatiivisen arvon -0,055. Negatiivisesta arvosta voidaan tulkita, että kun konsultointipalkkiot kasvavat, niin myös tilintarkastajan toimikausi piteenee. Tulos ei kuitenkaan ole tilastollisesti merkitsevä, joten H2 hylätään myös tältä osin, antaen tukea siitä, että tilintarkastajan riippumattomuus ei ole vaarantunut. Tulos poikkeaa hieman Zhang ym. (2016) ja Hay ym. (2006b) kanssa, joiden tutkimusten mukaan

havaittiin positiivinen yhteys, mutta heidän tulokset olivat niin ikään tilastollisesti merkityksettömiä. Mallin selitysaste on noin 63%, mikä puolestaan on huomattavasti suurempi kuin Zhang ym. (2016) tutkimuksessa saatu 38%.

Yhtenä selvänä erona aikaisempiin tutkimuksiin on aineistossa esiintyvä tilintarkastajan toimikauden pituus. Zhang ym. (2016) norjalaisella aineistoilla tehdyssä tutkimuksessa vuodesta riippuen noin 8-20% havainnoista sai SHORT TENURE arvon 1. Hay ym. (2006b) tutkimuksessa uusiseelantilaisella aineistoilla tämän arvon sai vain 0-5% havainnoista. Tässä tutkimuksessa 24-32% havainnoista sain tämän arvon, minkä voidaan nähdä vaikuttavan tuloksiin.

Taulukosta 6 nähdään myös, että muuttuja $\ln(AF)$ saa tilastollisesti erittäin merkitsevän arvon, viitaten siihen että yritykset jotka maksavat enemmän konsultointipalkkioita maksavat myös enemmän tilintarkastuspalkkioita. Tämä tulos oli yhdenmukainen Zhang ym. (2016) tutkimuksen kanssa.

Tämän tarkastelun mukaan ei löydetty tukea ”knowledge spillover” tai ”low balling” - ilmiöille. Pitkän toimikauden ja konsultointipalkkioiden väliltä ei niinkään löydetty tässä tarkastelussa merkitsevää yhteyttä. Kaiken kaikkiaan mallit 2 ja 3 huomioiden voidaan siis todeta, että toinen hypoteesi ei saa vahvistusta. Malli 1 ennusti, ettei riippumattomuus ole vaarantunut, ja koska tästä saatiin tilastollista tukea, ensimmäinen hypoteesi jäi voimaan. Tämän tarkastelun mukaan tilintarkastajan riippumattomuuden vaarantumiselle ei siis löydy tilastollista tukea minkään mallin osalta.

Taulukko 6. Tulokset konsultointipalkkioiden ja toimikauden välisestä yhteydestä

Selitettävä muuttuja Ln(NAF)			
Muuttuja	Estimoitu regressio-kerroin	Kertoimen keski- virhe	Regressiokertoimen 2- suuntaisen t-testin p-arvo
Vakiotermi	-0,291	0,340	0,393
SHORT TENURE	-0,055	0,048	0,244
Ln(TA)	0,250***	0,028	0,000
Ln(AF)	0,627***	0,035	0,000
INVREC	-0,460**	0,177	0,010
ROA	-0,180	0,253	0,478
LOSS	0,160*	0,079	0,043
TD/TA	0,419***	0,118	0,000
CA/CL	0,064***	0,011	0,000
BIG 4	0,276	0,155	0,075
FINANCE	-0,086	0,267	0,747
2013	0,029	0,044	0,518
2014	0,054	0,048	0,263
2015	-0,046	0,052	0,383
2016	-0,198***	0,052	0,000
2017	-0,380***	0,056	0,000
2018	-0,530***	0,058	0,000
R ²	0,634		
F-testi	433,89***		0,000
Havainnot	5814		

* Tulos on tilastollisesti merkitsevä 5%:n merkitsevyystasolla. Tulos on tilastollisesti melkein merkitsevä

** Tulos on tilastollisesti merkitsevä 1%:n merkitsevyystasolla. Tulos on tilastollisesti merkitsevä.

*** Tulos on tilastollisesti merkitsevä 0,1%:n merkitsevyystasolla. Tulos on tilastollisesti erittäin merkitsevä.

6.3 Tulosten maakohtainen tarkastelu

Taulukosta 7 on nähtävissä millaisia arvoja maa-dummyt saavat eri malleissa. Taulukosta on havaittavissa, että eri maiden välillä on suuriakin eroja. Mallissa 1, hyvin moni maa saa tilastollisesti erittäin merkittävän arvon. Suurin osa muuttujista ovat positiivisia,

mutta esimerkiksi Puola, Slovenia ja Romania saavat tilastollisesti merkitseviä negatiivisia arvoja.

Toisessa mallissa löytyy niin ikään paljon erilaisia arvoja. Tilastollisesti merkitseviä tuloksia on huomattavasti vähemmän, mutta toisaalta niin oli myös mallissa 2 kokonaisuudessaankin. Jälleen suurin osa havainnoista on positiivisia, ja ainoana negatiivisena tilastollisena havainto on Ranska. Merkittävä ero on myös Slovakian tulos, joka saa arvokseen yli kuusi kertaa pienemmän arvon kuin mikään muu maa, tulos ei kuitenkaan ole tilastollisesti merkitsevä.

Kolmannessa mallissa saadaan varsin vähän tilastollisesti merkitseviä tuloksia. Tällä kertaa tulokset jakautuvat puoliksi negatiivisten ja positiivisten arvojen välillä. Ukraina ja Tanska nousevat esille tilastollisesti merkitsevinä äärihavaintoina. Kuten aiemmin mainittua, kolmannessa mallissa havainnot Bulgariasta jäävät tarkastelun ulkopuolelle.

Havainnoissa merkillepantavaa on se, että vain Ranska ja Slovenia saavat tilastollisesti merkitsevän tuloksen vähintään yhden prosentin merkitsevyydellä jokaisessa mallissa. Havaintojen joukossa on puolestaan selvästi suurempi määrä maita, jotka eivät saa tilastollisesti merkitsevää tulosta yhdessäkään mallissa.

Taulukko 7. Maakohtaiset tulokset

Maa	1. Malli		2. Malli		3. Malli	
	Kerroin	p-arvo	Kerroin	p-arvo	Kerroin	p-arvo
Iso-Britannia	0,787***	0,000	0,592	0,128	0,425*	0,014
Ranska	1,224***	0,000	-0,406***	0,000	-0,484**	0,008
Saksa	0,616***	0,000	-0,048	0,653	0,175	0,337
Espanja	0,431***	0,000	0,617***	0,000	-0,194	0,702
Italia	0,508***	0,000	0,852***	0,000	0,105	0,581
Alankomaat	1,098***	0,000	1,152***	0,000	-0,183	0,367
Itävalta	-0,231	0,086	0,852	0,137	0,387	0,118
Puola	-0,749***	0,000	1,791***	0,000	-0,207	0,352
Sveitsi	1,114***	0,000	0,201	0,282	-0,042	0,867
Belgia	0,573***	0,000	-0,072	0,715	0,315	0,193
Suomi	0,697***	0,000	-0,054	0,808	0,739***	0,000
Tanska	0,812***	0,000	0,151	0,513	1,384***	0,000
Irlanti	0,717***	0,000	0,245	0,261	0,433	0,066
Ruotsi	1,035***	0,000	0,159	0,508	0,739**	0,002
Norja	0,583**	0,001	-0,453	0,104	0,222	0,274
Portugali	-0,019	0,906	1,567***	0,000	0,075	0,342
Luxembourg	0,800***	0,000	0,301	0,239	-0,180	0,559
Unkari	0,402	0,248	0,412	0,210	0,437	0,086
Kreikka	0,514**	0,001	0,599	0,110	-0,524	0,174
Kypros	0,220	0,434	-1,865*	0,011	0,025	0,959
Tšekki	0,016	0,948	0,462	0,235	0,282	0,419
Kroatia	0,280	0,310	0,003	0,995	-0,725	0,123
Slovenia	-0,639**	0,002	1,523***	0,000	-1,223**	0,001
Liettua	0,097	0,879	1,175**	0,008	0,551	0,672
Romania	-1,129*	0,021	2,151***	0,000	-0,218	0,621
Viro	-0,242	0,232	-1,986	0,055	-0,194	0,702
Latvia	-0,519	0,067	0,383	0,447	-0,259	0,153
Islanti	0,336*	0,014	-0,809	0,292	0,027	0,878
Slovakia	-0,049	0,883	-12,504	0,955	-1,437*	0,017
Bulgaria	0,740	0,100	1,535*	0,041	N/A	N/A
Ukraina	0,361***	0,000	-0,555	0,613	-1,819***	0,000

* Tulos on tilastollisesti merkitsevä 5%:n merkitsevyystasolla. Tulos on tilastollisesti melkein merkitsevä

** Tulos on tilastollisesti merkitsevä 1%:n merkitsevyystasolla. Tulos on tilastollisesti merkitsevä.

*** Tulos on tilastollisesti merkitsevä 0,1%:n merkitsevyystasolla. Tulos on tilastollisesti erittäin merkitsevä.

6.4 Herkkyysanalyysit

Aineistolle suoritetaan lisäksi useita herkkyysanalyysieja käyttäen regressiomalleista erilaisia muunnoksia, joilla saadaan selville ovatko tulokset herkkiä muutoksille aineistossa tai muuttujissa. Ensimmäistä ja toista regressiomallia varten ei ollut tarvetta poistaa Ln(NAF) havaintoja, jotka olivat 0. Nämä mallit suoritettiin kuitenkin myös aineistolla, josta nämä havainnot poistettiin. Tällöin aineiston kooksi muodostui 5814 havaintoa ja 1124 yritystä, jonka johdosta kaikki havainnot Bulgariasta poistettiin. Esimerkiksi Hay ym. (2006b) jättivät tutkimuksen ulkopuolelle kaikki havainnot, joissa NAF oli 0. Ensimmäisen regressionmallin tulokset olivat kuitenkin hyvin samanlaisia. Merkittävin muutos tapahtui muuttujassa ROA, jonka arvoksi saatiin nyt -0,081. Lisäksi muuttujan LOSS p-arvo ei enää ollut tilastollisesti merkitsevä. Ln(NAF) regressiokerroin muuttui arvoon 0,211, muilta osin ei tapahtunut merkittäviä muutoksia. Kaiken kaikkiaan tulokset pysyivät pitkälti samanlaisina, muuttuneet tulokset ovat nyt hieman lähempänä arvoja, joita Zhang ym. (2016) saivat tutkimuksessaan.

Toisen regressiomallin tulokset muuttuivat hieman kun havainnot, joilla NAF on 0 poistettiin. Muuttuja $NAF/(NAF+AF)$ sai arvokseen 0,063, mutta tulos ei ollut tilastollisesti merkitsevä. Muilta osin ei tapahtunut suuria muutoksia.

Regressiomallissa (2) käytettiin vaihtoehtoisesti $NAF/(NAF+AF)$ muuttujan tilalla NAF/AF muuttujaa, mukaillen Hay ym. (2006b) tutkimusta. Tulokset pysyivät lähes identtisinä. Muuttujat jotka olivat alkuperäisellä mallilla merkitseviä, olivat sitä myös muunnellulla mallilla. Selitysaste sekä χ^2 pysyivät myös suunnilleen samoina.

Kaikki regressiot suoritettiin myös poistamalla useampi äärihavainto. Erityisesti muuttujissa INVREC, ROA sekä CA/CL havaittiin useampi ääriarvo, joiden pelättiin vääristävän tuloksia. Näillä ei kuitenkaan ollut suurta merkitystä tuloksiin, eikä suuria muutoksia näin ollen tapahtunut.

7. YHTEENVETO

Tutkielman lähtökohtana oli tutkimustulosten ja lainsäätäjien ristiriitaiset näkemykset. Suurin osa aikaisemmista tuloksista ei ole tukenut väitettä, jonka mukaan konsultointipalvelut vaikuttaisivat negatiivisesti tilintarkastajan kykyyn säilyttää riippumattomuus. Lainsäätäjät ovat kuitenkin jatkuvasti pyrkineet lyhentämään tilintarkastajien toimikausien pituutta pakollisella rotaatiolla ja lisäksi konsultointipalveluiden tarjontaa on rajoitettu.

Tutkimuksen ensimmäisessä luvussa kuvattiin lyhyesti tutkimusongelmaa, aiheen rajausta ja minkä takia tämä tutkimus on merkityksellinen. Kahdessa seuraavassa luvussa käsitellään tutkimuksen kannalta olennaisimmat termit, konsultointipalvelut sekä riippumattomuus. Neljännessä luvussa puolestaan tehtiin katsaus aikaisempiin tutkimuksiin ja tutkimustuloksiin, joiden pohjalta hypoteesit johdettiin ja jotka toimivat tämän tutkimuksen perustana.

Viidennessä luvussa käsiteltiin aineiston keruuta ja tutkimusmenetelmää ja millä perusteella nämä valittiin. Regressioanalyysia varten muodostettiin kolme regressiomallia, jotka ovat mukailtuja malleja Zhang ym. (2016) tutkimuksesta. Malli oli suurimmaksi osin samanlainen kuin heidän käyttämä, mutta muutamien rajoitteiden takia niitä jouduttiin yksinkertaistamaan.

Kuudennessa luvussa suoritettiin regressioanalyysit ja esiteltiin näistä saadut tulokset. Hypoteeseja tutkittiin siis kolmella mallilla, joista mallit yksi ja kolme olivat lineaarisia regressiomalleja ja malli kaksi oli logistinen. Ensimmäisellä mallilla tutkittiin tilintarkastuspalkkioiden sekä konsultointipalkkioiden keskinäistä riippuvuutta, eli onko näiden välillä negatiivinen riippuvuussuhde, joka voidaan yhdistää riippumattomuuden vaarantamiseen, vai positiivinen riippuvuussuhde. Toista hypoteesia tutkittiin kahdella eri mallilla ja sen tarkoituksena oli selvittää, onko tilintarkastajan toimikauden sekä konsultointipalkkioiden välillä positiivinen vai negatiivinen riippuvuussuhde. Tässä tarkastelussa keskityttiin konsultointipalkkioiden sekä pitkän toimikauden väliseen yhteyteen, jonka ollaan aikaisempien teorioiden mukaan nähty voivan muodostavan riippumattomuudelle uhan.

Lyhyen toimikauden muodostamat uhat riippumattomuudelle jätettiin tämän tarkastelun ulkopuolelle, vaikka niitä teoriaosuudessa hieman sivuttiinkin.

7.1 Johtopäätökset

Ensimmäisen hypoteesin tulokset olivat varsin odotettuja. Tilintarkastuspalkkioiden ja konsultointipalkkioiden välistä suhdetta on tutkittu paljon ja saadut tulokset vastasivat hyvin pitkälti aikaisempia tuloksia. Tilintarkastuspalkkioiden ja konsultointipalkkioiden väliltä löydettiin odotetun mukaisesti positiivinen yhteys. Negatiivinen yhteys olisi antanut tukea joko ”knowledge spillover” tai ”low balling” -ilmiölle. Näin ei kuitenkaan tapahtunut. Ilmiöistä ensimmäistä ei välttämättä nähdä riippumattomuutta vaarantavana tekijänä, jälkimmäinen saatetaan nähdä. Mutta koska kummastakaan ei löydetty todisteita voidaan todeta, että ensimmäisen hypoteesin osalta tilintarkastajan riippumattomuuden ei nähdä vaarantuneen.

Toisen hypoteesin osalta tulokset olivat myös odotusten mukaisia. Toisesta regressiomallista saadut tulokset vastasivat hyvin pitkälti sitä mitä aikaisemmat tutkimukset olivat myös saaneet. Tilintarkastajan toimikauden pituuden sekä heille maksettujen konsultointipalkkioiden väliltä ei löydetty tilastollisesti merkitsevää tulosta. Täten saadut tulokset eivät tue väitettä tilintarkastajan riippumattomuuden vaarantumisesta.

Kolmannesta regressiomallista saadut tulokset viittasivat toimikauden pituuden ja konsultointipalkkioiden välillä olevan vastoin aikaisempia tutkimuksia, negatiivinen arvo. Tulos oli kuitenkin tilastollisesti merkityksetön, joten hypoteesi päädyttiin hylkäämään myös tältä osin, eikä riippumattomuus tämänkään mallin osalta vaarantuneen.

Kaiken kaikkiaan suoritettuanani kolme erilaista regressiomallia, joilla tutkittiin kahta eri hypoteesia, voidaan todeta, että tämän tarkastelun perusteella riippumattomuuden ei nähdä vaarantuneen. Tutkimusta ei kuitenkaan voi pitää kaiken kattavana, sillä jo otannan perusteella havaintojen määrä jäi Euroopan tasolla varsin alhaiseksi. Toisaalta vaikka toi-

senlaisiin tutkimustuloksiin oltaisiin päädytty, riippumattomuuden vaarantumisen toteaminen on hankalaa. Eilifsen ja Knivsflå (2013) tiivistivät tämän hyvin. Heidän mukaan voi olla vaikeaa havaita eroa, milloin konsultointipalvelut vaikuttavat tilintarkastajan riippumattomuuteen sekä milloin tavoitellaan ”knowledge spillover” –ilmiön tuomia etuja. Täten konkreettisten todisteiden puute riippumattomuuden vaarantumisesta, saattaa kuvastaa ”knowledge spillover” –ilmiön tavoittelun olevan pääasiallinen tavoite molemmille osapuolille.

7.2 Jatkotutkimusmahdollisuudet

Vaikka aihe on jo aikaisemmin ollut laajan tutkimuksen kohteena, tulokset ovat olleet varsin ristiriitaisia. Lisääntyneen sääntelyn jälkeen, ei myöskään ole suoritettu tutkimuksia laajalla aineistoilla, ja varsinkin Euroopan tasolla tutkimuksia on tehty vain vähän.

Kuten Cahan ym. (2008) tutkimuksessaan havaitsivat, kun tietyn asiakkaan merkitys on suuri tilintarkastajalle, silloin riippumattomuus voi vaarantua. Jatkotutkimuksissa mielestäni voitaisiin Zhang ym. (2016) tutkimusta mukailleen lisätä myös muuttuja FEEDEP kontrolloimaan yksittäisen asiakkaan merkitystä tilintarkastajalle, jotta tätä asiaa voitaisiin tarkemmin tutkia.

Toisaalta, jotta tutkimukseen saataisiin lisää kattavuutta ja kaikki koulukunnat huomioitaisiin, mukaan voitaisiin myös yhdistää myös näkökulma jota muun muassa Gul ym. (2007) esittävät lyhyen toimikauden ja korkeiden konsultointipalkkioiden yhteydestä. Tämä niin sanottu ”low balling” -ilmiö nähdään tavallisesti myös riippumattomuutta vaarantavana tekijänä.

Lisäksi koska tilintarkastajien lausuntojen tarkastelu jäi materiaalin hankalan saatavuuden vuoksi tutkimuksen ulkopuolelle, voitaisiin sitä näkökulmaa tutkia niin ikään isommalla aineistolla. Lisäksi lausuntojen osalta voitaisiin valita ympäristö, jossa mukautuksia annetaan enemmän, sillä tutkimuksesta ei saada kattavaa tietoa, jos useamman tuhannen havainnon joukossa on vain muutama mukautus.

Aihetta voidaan tarkastella monelta näkökannalta ja sitä voidaan testata usealla eri tavalla. Tästäkin syystä aikaisempien tutkimuksien tulokset vaihtelevat. Olisikin mielenkiintoista nähdä laajempi tutkimus, jossa kaikkiin teorioihin pyritään vastaamaan ja malleihin sisällytettäisiin eri tutkimuksista kerättyjä selittäviä muuttujia.

LÄHDELUETTELO

Abdel-Khalik, A. Rashad (1990) The jointness of audit fees and demand for MAS: A self-selection analysis. *Contemporary Accounting Research* 6, 295-322.

AICPA Commission on Auditors' Responsibilities (Cohen Report) (1978). *Report, Conclusions and Recommendations* New York. Cohen Commission.

Antle, Rick, Elizabeth Gordon, Ganapathi Narayanamoorthy & Ling Zhou (2006) The joint determination of audit fees, non-audit fees and abnormal accruals. *Review of Quantitative Finance and Accounting* 27:3, 235-266.

Ashbaugh, Hollis, Ryan LaFond & Brian W. Mayhew (2003). Do nonaudit services compromise auditor independence? Further evidence. *The Accounting research* 78:3, 611-639.

Barkess, Lynn & Roger Simnett (1994). The provision of other services by auditors: independence and pricing issues. *Accounting & Business Research* 24:98, 99-108.

Bell, Timothy B., Monika Causholli & Robert Knechel (2015). Audit firm tenure, non-audit services, and internal assessments of audit quality. *Journal of Accounting Research* 53:3, 461-509.

Blay, Allen D. & Marshall A. Geiger (2012). Auditor Fees and Auditor Independence: Evidence from Going Concern Reporting Decisions. *Contemporary Accounting Research* 30:2, 579-606.

Cahan, Steven, David Emanuel, David Hay & Norman Wong (2008). Non-audit fees, long-term auditor-client relationship and earnings management. *Accounting & Finance* 48: 181-207.

- Carey, Peter & Roger Simnett (2006). Audit Partner Tenure and Audit Quality. *The Accounting Review* 81:3, 653-676.
- Clatworthy, Mark, Howard Mellett & Michael Peel (2002). The market for external audit services in the public sector: an empirical analysis of NHS trusts. *Journal of Business, Finance & Accounting* 29:9-10, 1399-1439.
- Craswell, Allen & Jere Francis (1999). Pricing initial audit engagements: A test of competing theories. *The Accounting Review* 74:2, 201-216.
- Craswell, Allen, Donald J. Stokes & Janet Laughton (2002). Auditor independence and fee dependence. *Journal of Accounting and Economics* 33:2, 253-275.
- DeAngelo, Linda (1981). Auditor independence 'low balling' and disclosure regulations. *Journal of Accounting and Economics* 3:2, 113-127.
- Eilifsen, Aasmund & Kjell Henry Knivsflå (2013). How Increased Regulatory Oversight of Nonaudit Services Affects Investors' Perceptions of Earnings Quality. *Auditing: A Journal of Practice & Theory* 32:1, 85-112.
- Euroopan komissio (2014). *Euroopan parlamentin ja neuvoston asetukset (EU) N:o 537/2014* [online] [siteerattu 14.10.2017]. Saatavana World Wide Webistä: <URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014R0537&from=EN>>
- Firth, Michael (2002). Auditor-Provided Consultancy Services and their Associations with Audit Fees and Audit Opinions. *Journal of Business Finance & Accounting* 29:5-6, 661-693.
- Firth, Michael (1997a). The provision of non-audit services and the pricing of audit fees. *Journal of Business Finance & Accounting* 24:3-4, 511-525.

- Firth, Michael (1997b). The provision of nonaudit services by accounting firms to their audit clients. *Contemporary Accounting Research* 14:2, 1-21.
- Geiger, Marshall & K. Raghunandan (2002). Auditor tenure and audit reporting failure. *Auditing: A Journal of Practice and Theory* 21:1, 67-78.
- Gul, Ferdinand, Bikki Jaggi & Gopal Krishnan (2007). Auditor independence: Evidence on the joint effects of auditor tenure and nonaudit fees. *Auditing: A Journal of Practice and Theory* 26:2, 117-142.
- Hay, David, Robert Knechel & Norman Wong (2006a). Audit Fees: A Meta-analysis of the Effect of Supply and Demand Attributes. *Contemporary Accounting Research* 23:1, 141-191.
- Hay, David, Robert Knechel, Vivian Li (2006b). Non-audit Services and Auditor Independence: New Zealand Evidence. *Journal of Business Finance & Accounting* 33:5-6, 715-734.
- Heikkilä, Tarja (2014). *Tilastollinen tutkimus*. 9 painos. Helsinki: EDITA. Suomi. 297 s. ISBN 978-951-37-6942-0.
- Hope, Ole-Kristian & John Christian Langli (2010). Auditor independence in a private firm and low litigation risk setting. *The Accounting Review* 85:2, 573-605.
- Horsmanheimo, Kaisanlahti, Steiner (2017). *Tilintarkastuslaki ja EU:n uudistunut tilintarkastussäätely: kommentaari*. 2 painos. Helsinki: Alma Talent. 699 s. ISBN 978-952-14-2772-5.
- Imsoff, Eugene (1978). Employment effects on auditor independence. *The Accounting Review* 53:4, 869-881.

International Federation of Accountants (IFAC) (2016) Code of ethics for professional accountants. [online] [siteerattu 20.10.2017]. Saatavana World Wide Webistä: <URL: <https://www.ethicsboard.org/iesba-code>>

Kirjanpitoasetus 30.12.1997/1339.

Krishnan, Gopal V. & Wei Yu (2011). Further evidence on knowledge spillover and the joint determination of audit and non-audit fees. *Managerial Auditing Journal* 26:3, 230-247.

Lee, Chi-Wen Jevons & Zhaoyang Gu (1998). Low balling, legal liability and auditor independence. *The Accounting Review* 73:4, 533-555.

Li, Chan (2009). Does Client Importance Affect Auditor Independence at the Office Level? Empirical Evidence from Going-Concern Opinions. *Contemporary Accounting Research* 26:1, 201-230.

Omer, Thomas C., Jean C. Bedard, & Diana Falsetta (2006). Auditor-provided tax services: The effects of a changing regulatory environment. *The Accounting Review* 81:5, 1095-1117.

PCAOB, Public Company Accounting Oversight Board (2011). *Concept release on auditor independence and audit firm rotation: Rulemaking Docket Matter No. 37: Release No: 2011-006* [online]. Saatavana World Wide Webistä: <URL: https://pcao-bus.org/Rulemaking/docket037/release_2011-006.pdf>.

Petersen, M. A. (2009). Estimating standard errors in finance panel data sets: Comparing approaches. *The Review of Financial Studies* 22:1, 435–480.

Quick, Reiner (2012). EC Green Paper Proposals and Audit Quality. *Accounting in Europe* 9:1, 17-38.

- Ratzinger-Sakel, Nicole V.S & Schönberger Martin W. (2015) Restricting Non-Audit Services in Europe – The Potential (Lack of) Impact of a Blacklist and a Fee Cap on Auditor Independence and Audit Quality. *Accounting in Europe* 12:1, 61-86.
- Saarikivi, Maj-Lis (2000). Osakeyhtiön tilintarkastajan riippumattomuus. Helsinki: Werner Söderström Lakitieto Oy. 441 s. ISBN 951-670-027-6.
- Simon, Daniel & Jere Francis (1988). The effects of auditor change on audit fees: tests of price cutting and price recovery. *The Accounting Review* 63:2, 255-269.
- Simunic, Dan A. (1984). Auditing, Consulting and Auditor Independence. *Journal of Accounting Research* 22:2, 679-702.
- Solomon, Ira (1990). Discussion of “The jointness of audit fees and demand for MAS: A self-selection analysis” *Contemporary Accounting Research* 6:2, 323-328.
- Svanström, Tobias & Stefan Sundgren (2012). The demand for non-audit services and auditor-client relationships: Evidence from Swedish small and medium-sized enterprises. *International Journal of Auditing* 16:1, 54-78.
- Svanström, Tobias (2013) Non-audit services and audit quality: Evidence from private firms. *European Accounting Review* 22:2, 337-366.
- Tepalagul, Nopmanee & Ling Lin (2015). Auditor independence and audit quality: A literature review. *Journal of Accounting, Auditing & Finance* 30, 101-121.
- Tilintarkastuslaki 18.9.2015/1141.
- Whisenant, Scott, Srinivasan Sankaraguruswamy & K. Raghunandan (2003). Evidence on the joint determination of audit and non-audit fees. *Journal of Accounting Research* 41, 721-744.

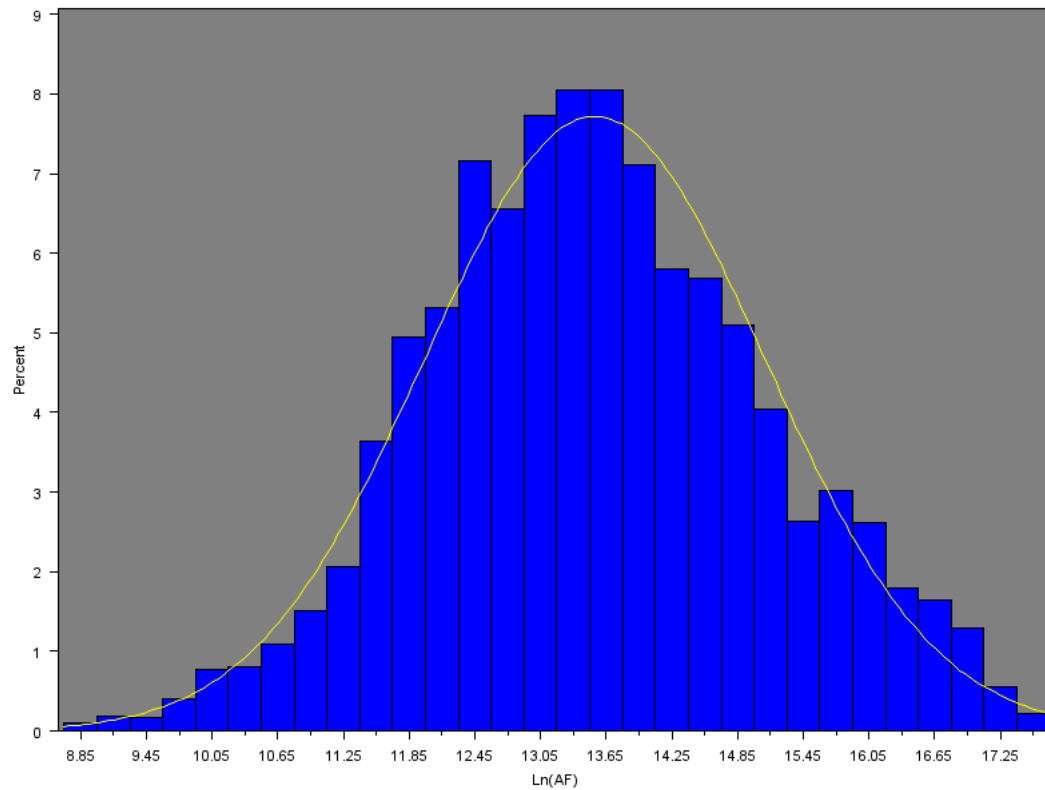
Wines, Graeme (1994). Auditor independence, audit qualifications and the provision of non-audit services: A Note. *Accounting and Finance* 34, 75-86.

Ye, Ping, Elizabeth Carson & Roger Simnett (2011). Threats to Auditor Independence: The Impact of Relationship and Economic Bonds. *Auditing: A Journal of Practice & Theory* 30:1, 121-148.

Zhang, Yu, David Hay & Claus Holm (2016) Non-audit services and auditor independence: Norwegian evidence. *Cogent Business & Management* 3:1, 1-19.

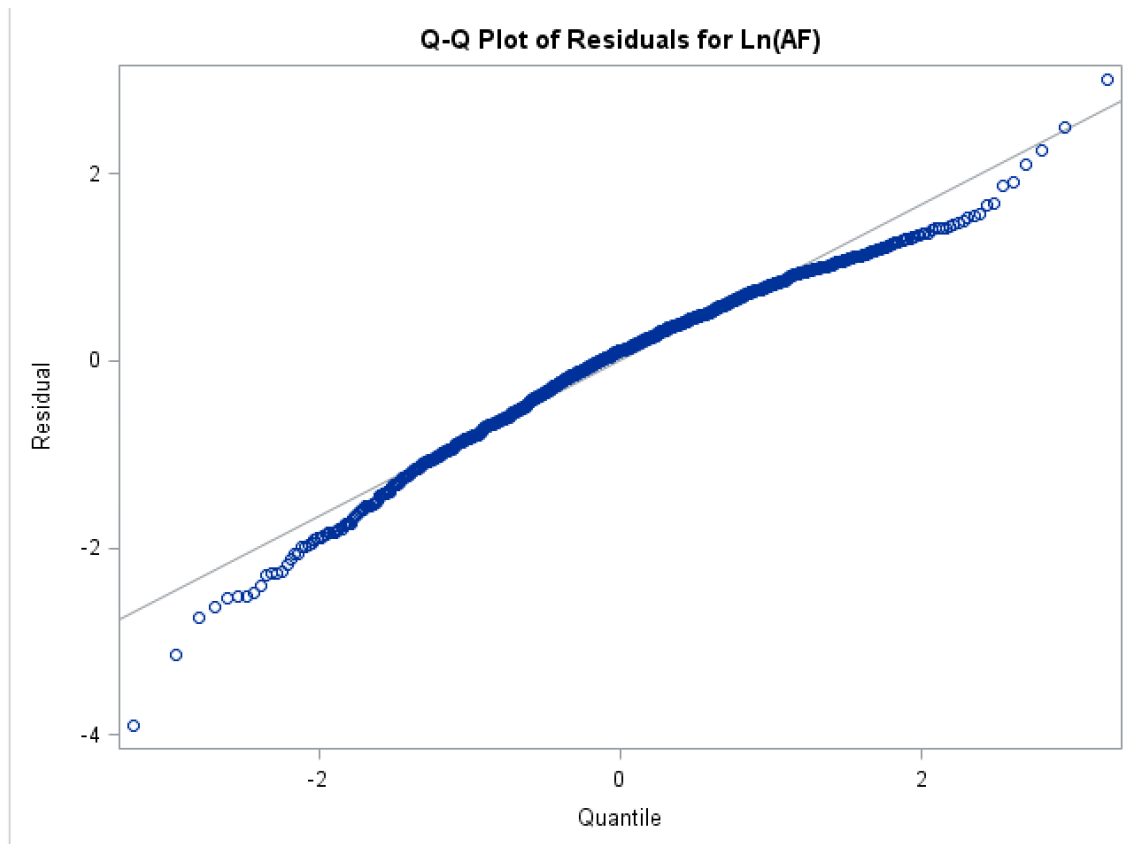
LIITTEET

Liite 1. Ln(AF) normaalijakuma

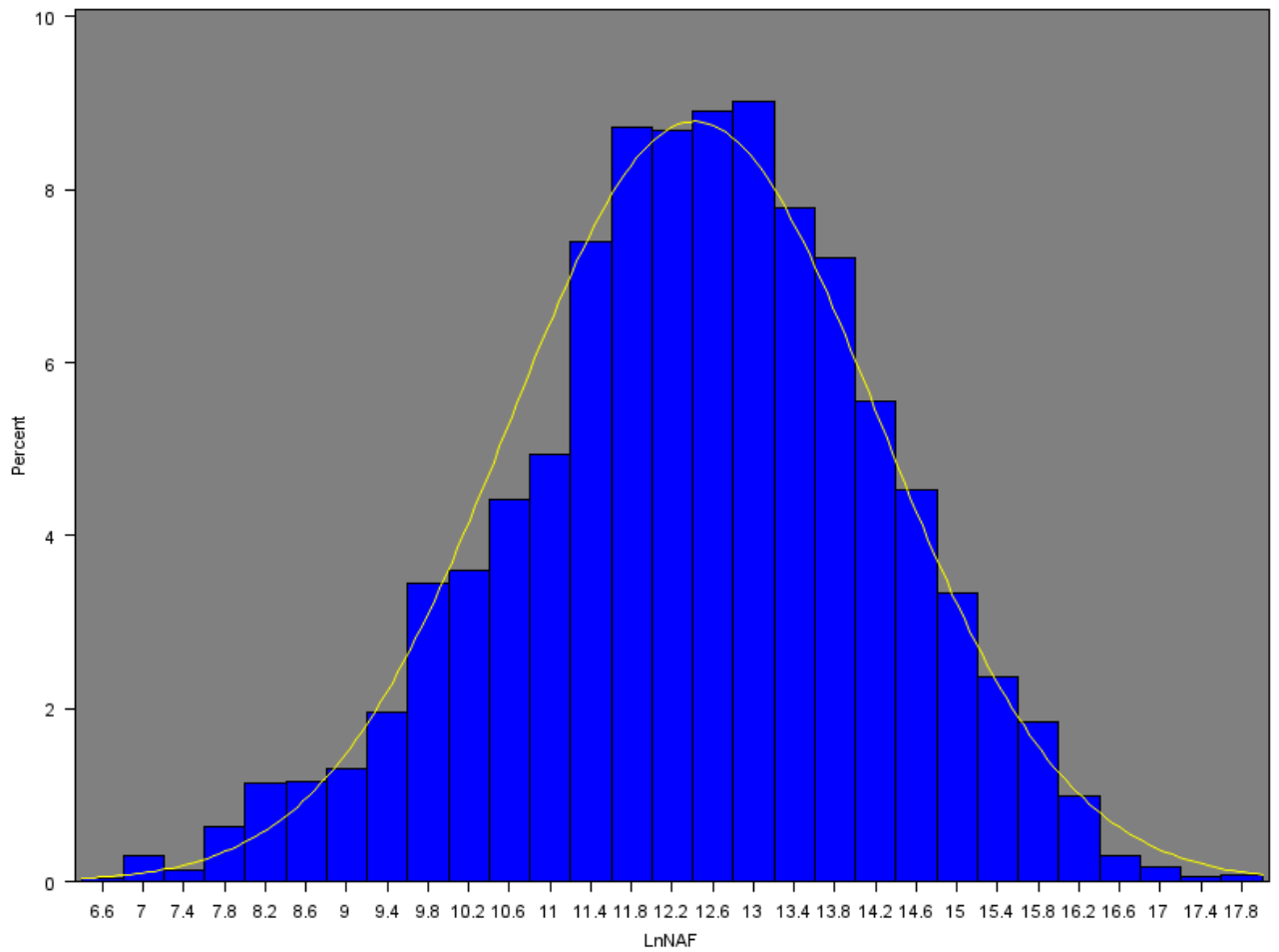

Goodness-of-Fit Tests for Normal Distribution				
Test	Statistic		p Value	
Kolmogorov-Smirnov	D	0.02381637	Pr > D	<0.010
Cramer-von Mises	W-Sq	0.92526712	Pr > W-Sq	<0.005
Anderson-Darling	A-Sq	6.29979316	Pr > A-Sq	<0.005

Liite 2. Regressiomallin 1 residuaalien jakaumakuviio.

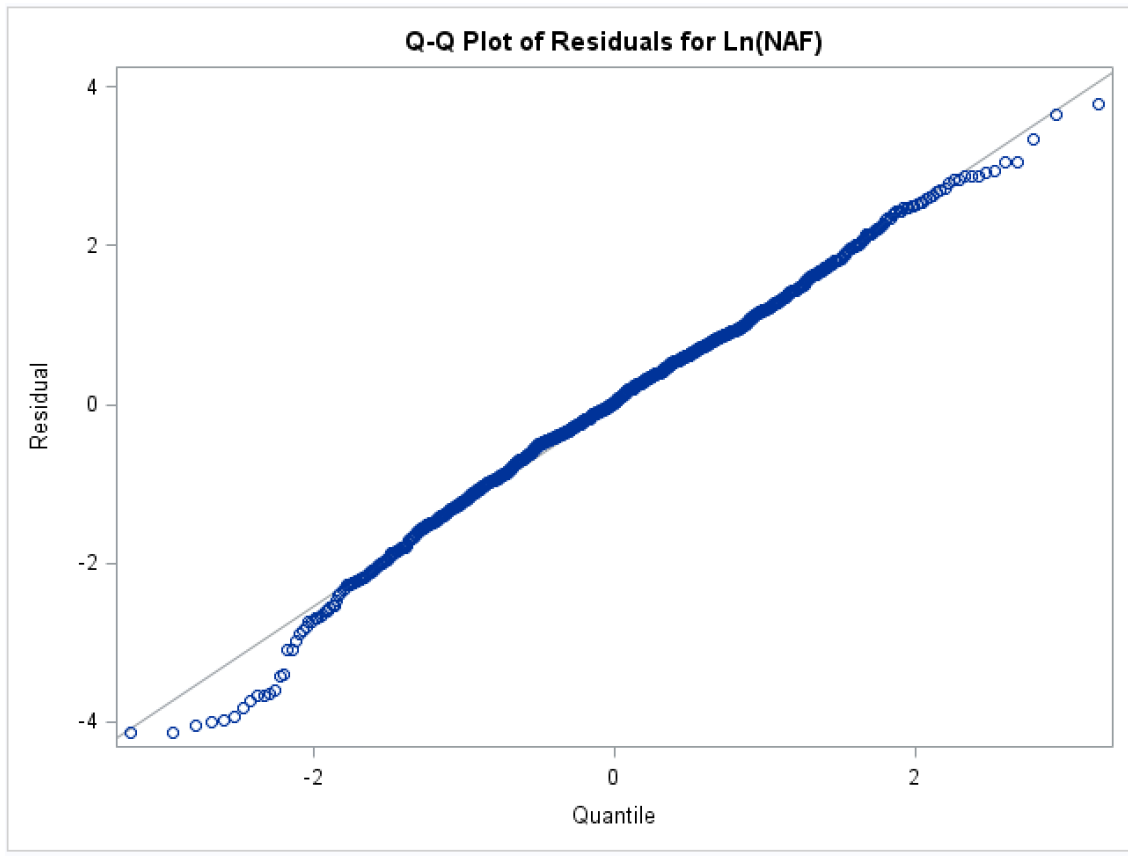

Liite 3. Muuttujan Ln(NAF) normaali jakauma

Goodness-of-Fit Tests for Normal Distribution				
Test	Statistic		p Value	
Kolmogorov-Smirnov	D	0.02813543	Pr > D	<0.010
Cramer-von Mises	W-Sq	0.89332283	Pr > W-Sq	<0.005
Anderson-Darling	A-Sq	6.00888191	Pr > A-Sq	<0.005

Liite 4. Regressiomallin 2 residuaalien jakaumakuvio.

Liite 6. Havaintojen jakauma maittain

Maa	Havaintojen määrä
Iso-Britannia	1673
Ranska	1334
Saksa	708
Espanja	396
Italia	328
Alankomaat	277
Itävalta	231
Puola	227
Sveitsi	170
Belgia	153
Suomi	125
Tanska	113
Irlanti	109
Ruotsi	100
Norja	96
Portugali	84
Luxemburg	77
Unkari	45
Kreikka	32
Kypros	30
Tšekki	30
Kroatia	27
Slovenia	25
Liettua	22
Romania	20
Viro	17
Latvia	17
Islanti	14
Slovakia	14
Bulgaria	8
Ukraina	6
Yhteensä	6508

Liite 7. Havaintojen toimialajakauma

SIC-koodi	Toimiala	Yrityksiä (kpl)	Osuus
01–09	Maa- ja metsätalous, kalastus	81	1,2 %
10–14	Kaivosteollisuus	308	4,7 %
15–18	Rakennusala	315	4,8 %
20–39	Teollisuus	2720	41,8 %
40-49	Kuljetus	956	14,7 %
50–51	Tukkukauppa	256	3,9 %
52–59	Vähittäiskauppa	374	5,8 %
60-69	Rahoitus	455	7,1 %
70–89	Palvelut	1038	15,9 %
91–98	Julkishallinto tai muu toimiala	5	0,1 %
	Yhteensä	6508	100,0 %